

clarant. Quod vero ad tractandi rationem attinet, argumentum suum ubique fere mysticis interpretationibus exponit et illustrat. Immoratur præsertim in explicandis Caini et Abelis sacrificiis, qua in re multo majorem totius commentationis partem insunit. Quamvis autem hic non tam multus sit in excitandis confutandisque hæreticis, quam in libro *De paradiso*; sed liberius oratorio stylo indulgeat: interdum tamen nonnulla catholicæ fidei dogmata, quæ imbuendis fidelium animis putabat utiliora, satis subtiliter insinuat. Ea vero quæ ad fingendos mores conducunt, fusius accuratiusque prosequitur.

Hinc quidem non temere fecisse nobis videbitur, qui prius opus hoc publice peroratum, ac postera in eam, qua nunc habetur, formam redactum esse existimabit. Tametsi non sit dissimulandum id in aliis Ambrosianis operibus, in quibus oratorii dicendi modi etiamnum exstant, facilius animadverti.

Fatendum porro sanctum hunc nostrum plurima e Philone in lucubrationem suam transtulisse. Confer, si vacat, quæ dicit in hæc Geneseos verba: *Possedi hominem per Deum*, cum Judæi illius libro *De Cherubim*, et hinc ea desumpta esse nullo negotio deprehendes. Similiter etiam a medio primo capite prioris libri ad caput octavum posterioris, non minimam partem libro ejusdem auctoris *De sacrificiis Abel et Cain*, deberi manifestum est. Attamen in tribus ultimis libri secundi capitibus, ubi Ambrosius reliqua ad illam ipsam historiam pertinentia paucis expedit, e libro, cui titulus: *De eo quod deterius potiori insidiari soleat*, in quo eadem a Philone fusius pertractantur, tres omnino locos imitatus est. Verum et istic et ubicunque aliquid ex hoc auctore mutuatur, summa semper utitur libertate; ita ut, cum libet, Philonianis sententiis adjicit, detrahat et contrarias quoque nonnunquam anteponat.

Cæterum a nobis impetrare non possumus, ut hujus operis divisionem ab Ambrosio profectam arbitremur. Malumus illam tribuere sciolo cuiquam, qui cum pleraque omnia, de quibus apud Philonem libris duobus agitur, in hoc tractatu contineri adverteret, eum quoque bifariam dividendum esse judicavit: sed adeo præpostere illud præstitit, ut ibi posuerit secundi libri initium, ubi ne caput quidem incipere oporteret. Longe sane commodius ab eo loco, ubi vir sanctus ad agendum de secundo sacrificii Caini vitio aggreditur, initium duceret secundus liber. Cum autem divisio illa, etsi absurda, ab antiquissimi ævi manuscriptis ad editionum tempora pervenerit, nos quoque eam, ne qua in citationibus confusio oriatur, censuimus esse retinendam.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE CAIN ET ABEL

LIBRI (1) DUO

LIBER PRIMUS.

183 CAPUT PRIMUM.

Post brevem a libro superiori ad huncce transitionem agitur de ortu Cain et Abel; ac per hos sicut et per Esau et Jacob, duas hominum sectas sibi invicem oppositas præsignari ostenditur.

1. De paradiso in superioribus pro captu nostro, ut potuimus, quod Dominus infudit, sensus invenit, digessimus, in quibus Adam atque Evæ lapsus est comprehensus. Nunc quoniam illa penes auctores non stetit culpa: sed quod pejus est, deteriorem invenit hæredem, sequentem adoriamur historiam, et ea quæ secundum Scripturas annexa sunt divinas, nostro opere prosequamur.

(1) Scripti circa an. 375.

A 2. Adam autem cognovit Evam mulierem suam, quæ concepit et peperit Cain et dicit: *Acquisivi hominem per Deum* (Gen. iv. 1). Quæ acquirimus, ex quo, et a quo, et per quid acquiramus, considerari solet: ex quo, tanquam ex materia: a quo, quis auctor: per quid, tanquam per aliquod instrumentum. Numquid hic sic dicit: *Acquisivi hominem per Deum*; ut Deum intelligas instrumentum? Non utique: sed ut intelligas auctorem et operatorem Deum. Unde magis Deo detulit, quia dixit: *Acquisivi hominem per Deum*, ut et nos cum aliquid acquirimus, vel omnes eventus secundos Deo magis deferre, quam nobis arrogare debemus.

3. *Et adjecit parere Abel (Ibid. 2).* Cum adjicitur A aliquid, quod prius erat tollitur. Idque colligitur ex arithmeticae portionibus (2) aut animae cogitationibus: addito enim numero, fit alius numerus, aboletur superior: et cogitatio accedens nova excludit superiorem. Ergo cum adjicitur Abel, 184 auferatur Cain. Quod nominum interpretatione plenius deprehenditur. Cain etenim dictus est acquisitio, quod omnia sibi acquireret: Abel, qui omnia referret ad Deum pia devotus mentis attentione (3) nihil sibi arrogans, ut superior frater, sed totum tribuens conditori quod accepisset ab eo.

4. Duæ itaque sectæ sunt sub duorum fratrum nomine compugnantes invicem, et contrariæ sibi. Una quæ totum menti suæ tanquam principali, et quasi cuidam cogitationis et sensus, et motus omnis auctori; hoc est, quæ omnes inventiones humano ascribit ingenio. Altera quæ tanquam operatori et creatori omnium Deo defert, et ejus tanquam parentis atque rectoris subdit omnia gubernaculo. Illa prior (4) Cain significatur: hæc posterior, Abel dicitur. Has duas sectas una anima parturit; et ideo germanæ habentur, quod uno fundantur utero: sed contrariæ sunt; quia oportet eas cum quodam animæ partu editæ fuerint, dividi ac separari. Compugnantibus enim hospitium unum perpetuo esse non potest. Denique Rebecca, cum duas naturas humani ingenii parturiret, unam mali, alteram boni, easque exsilire intra uterum sentiret suum (Esau enim typus erat malitiæ, Jacob figuram bonitatis gerebat), mirata quidnam illud esset quod discordiam quamdam concepti cerneret fetus, consuluit Deum, ut passionem proderet, medelam daret. Itaque precanti est responsum redditum: *Dux gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo exhibunt (Gen. xxv, 23).* Quod si ad animam referas, eandem generatricem (5) boni et mali intelliges, quia ex eodem fonte animæ utrumque dimanat, sed hoc sobrii solet esse verique iudicii; ut repudiato malo enutriat quod bonum est atque confirmet. Prius ergo quam pariat bonum (6), hoc est reverentiam Deo debitam; 185 ut ipsi totum deferat, sua non præferat (7): cum vero genuerit confessionem quæ defertur Deo, deponit cordis sui tumorem. Adjiciens ergo Deus bonum animæ dogma Abel, abstulit improbum dogma Cain.

CAPUT II.

In Cain Judæorum figuram esse, Christianorum in Abel. Hujus occasione quædam atlexuntur de patribus, sed præsertim de sepultura Isaac per quem Christi incarnatio, et Moysis, per quem ejusdem do-

(2) Ms. unus Vat. et vet. edit., *proportionibus.*

(3) Ita tres mss. et ant. edit. At ms. unus Vat. sicut et nota margin. Gill., *mentis intentione.*

(4) Ita tres mss. et edit. vet. In uno autem ms. Vat. ad marg. *Illâ priore... hac posteriore, etc.* Vat. vero al. et edit. Rom., *Illâ prior per Cain significatur, hæc posterior per Abel.*

(5) Edit. omnes, *genitricem.* Ms. unus Vat., *generationem; tres alii generatricem.*

(6) Sic mss. Edit. autem, *quam pariat, bonum est*

ctoratus exprimitur. Denique eorundem Moysis et Christi comparantur inter se sepulturæ.

5. Ego tamen hoc loco secundum Scripturam mysterium magis duorum populorum intelligo, quod Deus adjiciendo Ecclesiæ suæ fidem piæ plebis, abstulit perfidiam populi prævaricantis, quandoquidem verba ipsa hoc significare videantur, dicente Deo: *Dux gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo exhibunt (Gen. xxv, 23).* Hæc figura Synagogæ et Ecclesiæ in his duobus fratribus ante præcessit Cain et Abel. Per Cain parricidialis populus intelligitur Judæorum, qui Domini et auctoris sui et secundum Mariæ virginis partum fratris, ut ita dicam, sanguinem persecutus est. Per Abel autem intelligitur Christianus adhærens Deo, sicut et David ait: *Mihi autem adhærere Deo bonum est (Psal. LXXII, 28);* ut cœlestibus se attexeret, et a terrenis separaret. Alibi: *Defecit, inquit, anima mea in verbum tuum (Psal. CXVIII, 81):* eo quod ordinem vivendi atque usum non in terrenis voluptatibus, sed in verbi agnitione posuisset. Ex quo cognoscitur nec illud otiose scriptum esse sed perpense atque examine, quod legimus in Regnorum libris: *Et appositus est ad patres suos (III Reg. II, 10).* Intelligi enim datur quod patrum similis fuerit fide. Unde claret non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum.

6. Denique de Isaac non perfunctorie scriptum putatur, quod requirens corporis istius speciem quæ animæ suæ attexebatur, appositus sit ad genus suum (Gen. xxxv, 29); eo quod patris sui moribus adhæserit. Pulchre autem ad genus ait, non ad populum, sicut alibi. Nam legimus aliis locis appositos fuisse ad populum suum, sed isti non tam præstantes: præstantior autem qui paucorum similis fuerit, et non plurimorum: plures in populo suo quam in genere; et præstantius ducitur paucorum similem esse, quam plurimorum. Qui ergo Dei erat generatus promissione, qui ad sacrificium probandæ pietatis electus, qui unius uxoris, hoc est, solius sapientiæ societate contentus superni illius generis quod est unum sibi que semper conveniens, non plebeie vilitatis imitator astruendus fuit Scripturæ divinæ testimonio. Etenim ubi labor, doctrina, meditatio (8), illic cum pluribus commune collegium, et quoddam populare consortium est. Audiendo enim plerique proficiunt, quos nominavit populum. Ubi autem non humana traditione, sed ingeniosa collectione sine usu laboris disciplina percipitur, illic sublimis generis incorrupta sinceritas

exhibere reverentiam Deo debitam, ut ipsi totum deferat, sua non præferat.

(7) Edit. omnes, *sua non præferat,* id est, non dicat esse propria. Mss. tamen negationem omittunt: nec male si vox *sua* posita sit pro voce *ejus*, ut referatur ad Deum.

(8) Edit. omnes et quatuor mss., *ubi labor, doctrinæ meditatio.* Divionensis, *ubi labor, doctrina, etc.* Melius. Hic enim doctrina idem est ac disciplina et institutio.

186 est. Et ideo Isaac tanquam Dei munus ad genus suum magis, quam ad populum appositus legitur, ut divinorum potius quam humanorum imitatore esse sedulum recognoscas.

7. Beata et illa mens quæ, species et ipsum genus supergrediens, meretur audire quod dictum est ad Moysen, cum separaretur a populo: *Tu autem sta mecum* (Deut. v, 31)! Nam sicut in Isaac Dominicæ incarnationis typus humanæ generationis supergressus consuetudinem, vicit priores; ita ut in eo non vulgaris popularisque gratia, sed specialis prærogativa præcelleret, sicut lectio docet: *Abrahæ enim dictæ sunt promissiones et semini ejus: non dicit et seminibus tanquam in multis, sed sicut uni, hoc est, semini tuo, quod est Christus* (Galat. III, 16): ita etiam in Moyse venturi Doctoris figura, qui legem doceret, Evangelium prædicaret, impleret Testamentum Vetus, Novum conderet, cœleste populis alimentum daret, humanæ dignitatem conditionis excessit eo usque, ut Dei donaretur nomine, sicut habemus scriptum, dicente Domino: *Posui te in deum Pharaoni* (Exod. VII, 1). Etenim victor passionum omnium, nec ullis captus sæculi illecebris, qui omnem istam secundum corpus habitationem cœlestis puritate conversationis obduxerat, mentem regens, carnem subjiciens, et regia quadam auctoritate castigans, nomine Dei vocatus est, ad cujus similitudinem se perfectæ virtutis ubertate formaverat.

8. Et ideo non legimus de eo sicut de cæteris, quia deficiens mortuus est: sed *per verbum Dei mortuus est* (9) (Deut. xxxiv, 5). Deus enim neque defectionem aut diminutionem patitur, neque adjectionem capit. Unde et addidit Scriptura: *Quia nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum diem* (Ibid. 6), ut translationem magis, quam interitum ejus intelligas. Mors enim secessio quædam est animæ et corporis. Mortuus igitur est per verbum Dei, ut ait Scriptura, non secundum verbum; ut advertas non nuntium mortis, sed gratiæ munus expressum, qui translatus magis, quam derelictus est, cujus nemo novit sepulturam. Quis enim in terrenis reliquias ejus potuit deprehendere, quem secum esse Dei Filius in Evangelio demonstravit (Matth. xvii, 3)? Denique et Elias simul est visus, qui translatus curru est (IV Reg. II, 11), non sepultus nec mortuus legitur? Vivit enim qui cum Dei Filio est (10). Moyses autem mortuus quidem legitur, sed per verbum Dei mortuus, per quod facta sunt omnia. Verbo autem Dei cœli firmati sunt. Per verbum igitur Dei non lapsus operis, sed firmamentum est. Non ergo tanquam relapsus in terram deprehenditur corporis solutione, sed

(9) Ex his colligere sibi videntur quidam recentiores Ambrosii fuisse opinionem, mortuum Moysen non esse; tamen, si verba ejus, licet paulo obscuriora, perpendantur attentius, animadvertes illum ibi Philonis sententiam exprimere voluisse, quem quidem de Moysis morte sensu spiritali disseruisse constat, de litterali non ita sollicitum.

A tanquam verbi cœlestis operatione donatus et munere; ut quietem magis caro ejus, quam bustum acceperit.

9. Bene autem inter dominum et servum servatur distantia. Ut prærogativam domini intelligas, servi gratiam, de Moyse legitur, quia sepulturam ejus nemo scit: de Christo autem, sepultura ejus de terra sublata est (Isa. LIII, 8): quia ille secundum mysterium legis exspectabat redemptionem, ut resurgeret: hic secundum Evangelii **187** donum redemptionem non exspectabat, sed donabat. Et ideo sepultura ejus ignorata non est, sed elevata, quam diutius creatura tenere non potuit; quia per ipsum omnis creatura properavit a corruptionis servitiis elevari. Nemo ergo scit sepulturam Moysi, quia vitam ejus omnes noverunt: Christi autem sepulturam vidimus: sed nunc jam non novimus, qui resurrectionem ejus agnovimus. Debit enim cognosci tumulus ejus, ut resurrectio manifestaretur; et ideo in Evangelio (Matth. xxvii, 60, 61) tumulus summa expressione describitur: in lege non quæritur; quia, licet resurrectionem ejus lex annuntiaverit (Isa. xi, 10), nobis tamen Evangelii series plenissime comprobavit.

CAPUT III.

Per Abel et Cain sapientiæ humanæ processus, qui in Christo solo inventus non est, designari; per ordinem quo uterque fratrum nominantur, necnon per eorumdem officia significari Abelem, etsi juniorem, fratre tamen esse præstantiorem.

10. Ergo, ut quod proposuimus compleamus: *Adjecit, inquit, parere Abel, hoc est, meliorem Eva quæ graviter ante peccaverat, ex se generavit sententiam, ut superioris sententiæ aboleret errorem, Mentior nisi hoc in universis comprobatur. Ita enim nascimur, ut ante infirmus infantie sensus in nobis sit, postea pueritiæ corporis tantummodo curam sciens, nullum cultum, nullam habens observantiam divinorum. Unde et evidenti naturæ novitate ortum Jesum Christum ex Virgine ut probaret propheta, ait: Ecce Virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel: butyrum et mel manducabit* (11), *quoniam priusquam sciat malum aut bonum: non credet malitiæ. ut eligat quod bonum est* (Isa. vii, 14, 15). Et infra: *Priusquam sciat puer vocare patrem ac matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ contra regem Assyriorum* (Isa. viii, 4). Solus enim fuit qui non est captus sæculi hujus vanitate et carnali tumore; utpote qui se humiliavit factus obediens usque ad mortem, longe uniuscujusque nostrum dissimilis, quia nos frustra extollimur mente carnis inflati. Unde et nemo sine peccato, nec unius

(10) Ms. Floriacensis, *sed per verbum Dei, cum Dei Filio est.*

(11) Vet. edit. cum ms. Laud., *manducabit, priusquam sciat malum aut bonum, non credet, etc.* Rom., *manducabit, et ideo priusquam sciat malum aut bonum, non credet, etc.* Nos locum ex mss. duobus Vat. et totidem Gallicis restituimus.

diei infans : ille autem peccatum non fecit. Et ideo in nobis ante nascitur Cain seipsum præferens : postea Abel generatur, in quo sit reverentia divinitatis. Prius ergo irrepit quod malum est, postea agnoscitur quod bonum est. Ubi autem bonum, ibi justum; ubi justitia, ibi sanctitas, hoc est, Abel qui adbæret Deo.

11. *Et factus est, inquit, Abel pastor ovium, Cain autem operabatur terram (Gen. iv, 2).* Non est otiosum quod cum ante generatus sit Cain, ut lectio docet, prælatus sit hoc loco Abel; nec idem sit ordo nominum, qui est ordo naturæ. Quid sibi vult mutatio ordinis; ut prius junioris meminerit, ubi describitur vitæ status operisque usus? Officiorum interrogemus distantiam, ut colligamus causam prælationis. Operari terram usu prius est, gratia inferior, quam oves pascere. Hoc enim instar est cujusdam doctoris et principis, meritoque senior a veterioribus inchoavit, junior recentiora prætulit, quæ nullas spinas, **188** nullos tribulos germinerent, nulli sententiæ essent obnoxia. Denique peccati reus Adam de paradiso dimissus est voluptatis, ut operaretur terram. Recte ergo ubi nascuntur hi fratres, servatur etiam in prædicando ordo naturæ : ubi vero exprimitur disciplina vivendi, seniori junior antefertur; quia etsi tempore junior, virtute præstantior est. Innocentia enim tempore posterior est, quam malitia, et quadam suppar ætate, sed meritorum nobilitate antiquior. *Senectus enim venerabilis est, non annis incana, sed moribus. Et ætas, inquit, senectutis vita immaculata (Sap. iv, 8).* Ubi ergo generatio exprimitur, præveniat Cain : ubi disciplinarum fit prædicatio, præcurrat Abel. Adolescentiam igitur, et ipsam in exordiis juventutem variarum illecebris passionum fervere quis abnuat : sed ubi maturior ætas successerit, tanquam pubescentis lasciviæ tempestate discussa, tranquillitatem refundi, et in quosdam portus quietos lassæ animæ navigium subducere? Itaque graves motus nostræ adolescentiæ fida senectutis statione placidantur.

CAPUT IV.

Malitiam tempore priorem esse, virtutem dignitate. Hoc ipsum per Esau et Jacob designari, sicut et per duas Scripturæ mulieres : quarum altera virtutis, altera voluptatis imago est. Denique hujus ultimæ artes describuntur.

12. Ne ergo dubites talibus naturæ admonitus D exemplis, quod malitia præcedat tempore, sed juvenescat infirmitate. Habet illa ætatis stipendium : virtus autem prærogativam gloriæ, qua plerumque justo cedit iniquus. Cujus rei testis est fidelis divina Scriptura, quæ docet Esau cognomine stultitiæ virum cessisse patienter primatus suos fratri suo Jacob, ita ut diceret : *Utquid mihi primatus (Gen. xxv, 32)?* Sed quos iste posthabuit, hos vir cognomento exercitationis præditus quæsi-

(12) Vet. edit., *cognoscens det illi dotem. Rom., cognoscet, ut det illi dupla.* Nimirum ex LXX, ubi legas : ἐπιγνώσεται ἰδοῦνα αὐτῷ διπλά, etc.

vit mereri. Nonne tibi videtur Esau tanquam in agone victus, et propriæ mentis infirmitate impar se existimans cessisse victori coronam, quem videbat nullis passionum illecebris inflecti, quarum ipse pulverem sustinere non poterat? *Utquid mihi, inquit, primatus?* Apud ignavos enim nulla sunt insignia virtutis, apud sapientes prima habentur; studia enim virtutis quædam instrumenta sunt. Itaque sicut bellator sine armis esse non potest, ita nec sine exercitatione virtus. Unde et Dominus in Evangelio ait : *A diebus Joannis Baptistæ regnum cælorum cogitur, et cogentes diripiunt illud (Matth. xi, 12).* Et alibi : *Quærite regnum Dei, et ecce omnia præsto sunt vobis (Matth. vi, 33).* Non dormientibus, neque otiantibus, sed vigilantibus et laborantibus, pollicentur præmia : et labori merces parata est, qui, licet non sit suavis ad gratiam, tamen fructuosus ad præmium est.

13. Docet hoc sermo legis, sicut scriptum invenimus : *Si fuerint, inquit, uni homini duæ uxores, una earum dilecta, et altera odibilis, et pepererint et ambæ filios dilecta et odibilis, et primitivus fuerit filius mulieris odibilis; qua die hæredes reliquerit filios in substantia sua, non poterit primatum dare filio mulieris dilectæ, omittens filium odibilis : **189** sed primitivum filium odibilis cognoscet dare illi dotem (12) ex omnibus quæ inveniuntur ei; quia ipse initium filiorum ejus est, et ipsi debentur primitivæ. (Deut. xxi, 15-17).* Quam profunda latent mysteriorum secreta in litteris! Recognosce, anima, partus tuos, et odibilis istius mulieris quære mysterium. Intra te ea invenies, si requiras. Repete cogitationes, relege sensus tuos, et cui primitivæ debeantur, agnosces. Duæ enim mulieres unicuique nostrum cohabitant, inimicitias ac discordiis dissidentes, velut quibusdam zelotypiæ contentionibus nostræ replentes animæ domum. Una earum nobis suavitati et amori est, blanda conciliatrix gratiæ, quæ vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur sociam ac domesticam : illam alteram immitem, asperam, feram credimus, cui nomen virtus est.

14. Illa igitur meretricio procax motu, infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, et ludentibus jaculans palpebris, retia, quibus pretiosas juvenum animas capit (oculus enim meretricis (Prov. vii, 10 et seq.) laqueus peccatoris), quemcunque viderit (13) dubio sensu prætereuntem in angulo transitus domus snæ sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis furis affectatæ pulchritudinis lenocinatur speciem, non veritatem. Vitiorum succincta comitatu et quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum, talibus verborum machinis murum mentis aggreditur hu-

(13) Rom. edit., *sensu indignum; LXX etiam ibi sequitur; illi enim : νεανίαν ἐνδεῆ φρενῶν.*

manæ : *Sacrificium pacis est mihi, hodie reddo vota mea : hac ex causa progressa sum obviam tibi, desiderans faciem tuam invenire* (14). *Institis texui lectum meum, et tapetis ab Ægypto stravi. Aspersi lectum meum croco, domum autem meam cinnamomo. Veni, fruamur amicitia usque in diluculum : veni, et colluctemur cupidine* (Prov. VII, 14-18). Hanc enim per os Salomonis speciem fornicariæ videmus expresam. Nam quid tam meretricium, quam sæcularis voluptas quæ a fenestra domus suæ intrat, oculis prima tentamenta præludens; et penetrat cito si tu in plateam prospiciens, id est in publicas transeuntium vias, non in legis interna mysteria obtutum tuæ mentis intendas. Ea profecto est quæ validioribus vinculis velut cubile quoddam consociatæ nobis communitatis intexit, ut qui reclina-verit se, ligetur; et opprobriosæ fraudis velamine operis corporis sui stratum, ad sollicitandos juvenum animos absentiam viri, hoc est incuriam legis, obtexens. Lex enim absens peccantibus est; nam si adesset, non delinqueretur; et ideo ait : *Non enim adest vir meus in domo : abiit autem viam longissimam involucro pecuniæ accepto in manu* (Ibid. 19, 20). Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putant nihil esse quod non cedat suæ pecuniæ, et in gratiam sui legem velint esse venalem? Spargit odores suos voluptas, quia Christi odorem non habet, thesauros demonstrat, regna **190** promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplabilem cupiditatem. *Seducens, inquit, eum multo blandimento sermonum et laqueis labiorum suorum alligans, domum adusque attraxit. At ille secutus eam circumvenitur* (Ibid. 21). Nitebat aula regio luxu splendida cælatis parietibus et humida natabant pavimenta vino. Flagrabat unguento humus, spinis cooperta piscium, et marcentibus jam floribus lubrica. Illic comessantium tumultus, concertantium clamor, litigantium cædes, concentus cœnantium (15) saltantium strepitus, ridentium cachinnus, lascivientium plausus, confusa omnia, nihil naturæ ordine. Saltatrices tonsæ, et crispantes pueri coma, epulantium cruditas, edentium ructus, ebriorum sitis, hesternæ crapula, hodierna temulentia, repleta vomitu bibentium pocula majore odore ebrietatis, quam si recentia tantum vina flagrarent. Ipsa in medio stans : *Bibite, inquit, et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est. Ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, a vino meo hiberunt omnes gentes. Qui ergo insipientior divertat ad me,*

A et indigentibus sapientia præcipio dicens : *Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furtim dulciorrem bibite. Manducemus et bibamus; cras enim moriemur. Transiet vita nostra tanquam vestigia nubis, et tanquam nebula dissipabitur. Venite ergo, fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tanquam in juventute celeriter. Vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non prætereant nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant. Nul-lum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra : ubique relinquamus signa lætiliæ* (Sap. II, 3-8). Hæc omnia relinquuntur, nihil secum quis feret, nisi quod corporis voluptate perceperit. Denique ego istam institui philosophiam; nec est alia verior, nisi ea quæ bonum asserit quod suave atque jucundum sit. Ergo vel philosophiæ vel sapientiæ Salomonis credite.

CAPUT V.

Sollicitato a voluptate virtus saniora consulit : quomodo diabolicis tentationibus resistendum, et a quo etiam temporalia expetenda, quamque illa improbis noxia sint, docet : invitat ad convivium sapientiæ et quid ejus ebrietas a vinolentia discrepet, aperit; ac tandem avaritiæ malum declarat.

15. His auditis, velut cervus sagittatus in jecore hæret saucius. Quem miserans virtus, et casurum cito videns, improviso occurrit, (16) veritate inter moras illecebris demulcentibus mens capiatur humana. Palam, inquit, apparui tibi non querenti me. Ne fallat imprudentem, et circumveniat te mulier effrenata et **191** luxuriosa quæ non novit pudorem : sedet in foribus domus in sella, palam in plateis advocans prætereuntes (Prov. IX, et 15). *Nunc igitur, fili, audi me, intende verbis oris mei. Non declinet in vias ejus cor tuum. Multos enim vulnerando dejecit, et sunt innumerabiles quos trucidavit. Vix inferorum domus ejus, deducentes in secessum mortis* (Prov. VII, 24-27) *Aufer igitur tibi pravum os et injusta labia longe a te propelle. Oculi tui recta videant* (Prov. IV, 24-25) : *noli intendere fallaci mulieri* (Prov. V, 2). Mella enim distillabunt à labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas, postea vero amariorem felle invenies. Dies me citius defecerit quam vitia ejus exponam, quæ tamen in Proverbiis ore sapientiæ descripta atque expressa sunt. (Prov. VI, 24 et seq.). Non te vincat formæ concupiscentia. Adulterina est, fucis illita, nequaquam vero ac sincero fulgens decore. Neque capiaris oculis; circumfusa enim retia sunt. Esto magis similis illius et sequere eum qui salit, super montes et transilit super colles, prospiciens per fenestras, eminens super retia (Cant. II, 8-9). Mala sunt voluptatis vincula. Oculos delectat, demulcet aures, sed mentem inquinat : multa mentitur, falsa adjungit, vera sub-

(14) Mss. duo Vat. et Laud., *inveni te*. Cum his faciunt LXX, qui sic habent : *ποθοῦσα τὸ σὸν πρόσωπον εἰρηχά σε*. Et post pauca iidem mss., *colluctemur cupidine*.

(15) Ita vet. edit. cum mss. Vat. uno, et Div.;

Rom. autem cum aliis, *concentus canentium*.

(16) Mss. Vat. unus, Div. et Flor. necnon edit. vet., *occurrit veritate*. Ms. Laud., *occurrit veritas*. Melius Vat. alter, et edit. Rom., *occurrit, veritate, etc.*

ducit, spondet pecuniam, aurum offert; sed aufert disciplinam (*Prov.* viii, 10). Tu autem accipe potius disciplinam, quam pecuniam, et scientiam super aurum probatum. Melior est enim lapidibus pretiosis (*Prov.* iii, 10 *et seq.*) Non te celabo quæ summa ejus feruntur ne videar deoperire (17) quæ displiceant in voluptate, et obumbrare quæ placeant. Elevat enim et extollit mentem suasoriis verbis, ostendit omnia regna terræ, dicens: Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me. Ibi tu cave ne rapiaris a præterlabentibus et non manentibus, quibus magna tentatio est.

16. Docuit te certe Dominus Jesus quemadmodum adversus hujusmodi tentationes resistas. Tendentem diabolus primum laqueum gulæ dicens: *Si Filius Dei es, dic huic lapidi, ut panis fiat* (*Matth.* iv, 3). Respondit Dominus: *Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei* (*Ibid.* 4). Laqueum solvit hoc dicto. Posuit iterum diabolus secundum jactantiæ laqueum, qui etiam bonam mentem prosperis currentem semitis solet strangulare: *Et duxit illum, inquit, in Jerusalem, et statuit illum super pinnam templi, et dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc. Scriptum est enim quod angelis suis mandavit de te, ut conservent te, quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* (*Ibid.* 5). Itaque cum posset sine ullo periculo mittere se Dominus Jesus, cui suppeterent spiritales volatus, tamen ne jactantiæ genus esset, respondit diabolo: *Non tentabis Dominum Deum tuum* (*Ibid.* 7). Simul docuit nos cavere ne faciamus voluntatem diaboli. Si ergo vere jactantia declinanda est, quanto magis nemo debet falsa jactare pro veris? Tertius superest laqueus avaritiæ atque ambitionis. Ostendit in monte posito omnia regna urbis terræ in momento temporis (*Ibid.* 8). Bene in momento, quia diuturna esse nequeunt. Paululum exspecta, et cito transeunt. Itaque qui sequuntur ea, in monte sibi esse videntur: sed non sunt perpetui, sicut habes scriptum: *Vidi impium superexaltatum et **192** elevatum super cedros Libani, et transivi, et ecce non erat* (*Psal.* xxxvi, 35). Sed qui ea maximi facit, adorare videtur diabolus, cujus deus venter est, et in pudendis gloria. Tu autem in Deo gloriam quære, qui tibi ait: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (*Matth.* iv, 10), a quo æterna accipias non temporalia.

17. Tamen si quem etiam ista delectent, ab eo moderatius petantur qui verus omnium fons est. Nam et ipsa pecuniaria quæ (18) possidere sibi videtur diabolus, aliena sunt, sicut ipse dixit: *Tibi dabo potestatem hunc universam et gloriam eorum, quia mihi tradita sunt* (*Ibid.* 9). Ab eo ergo spera,

(17) Edit. omnes et mss. duo Vat., *ne videar operire*, etc. Melius mss. Div., Flor. et Laud... *deoperire*.

(18) Ita edit. omnes. At ms. Vat. unus et Laud., *Num ipsa pecunia, et quæ*, etc. Vat. vero alter Div. et Flor., *Nam et ipsa pecuniaria, quæ*, etc.

licet brevis vitæ non sit longum viaticum requirendum; tamen ab eo spera qui universam creaturam condidit, qui diabolo ea ad tempus tradidit, non ut possideat, sed ut tentet. Non enim poterat corona esse sine certamine. Probandi erant dubii, ut justii coronarentur.

18. Dedit itaque diabolo ea, quia in his ipsis pœna accipientis est, si uti nesciat. Quid est enim thesaurus luxurioso, nisi sumptus luxuriæ? Unde non luxuriosus, sed frugi probatur. Et ideo utere quasi frugi iis quæ tibi apponuntur, ut non cum manducas multum, odibilis fias: *Vigiliæ enim et tormenta viro edaci* (*Eccli.* xxxi, 25). Et infra: *Si coactus fueris in edendo surge et vomere, et refrigerabit te, et non adduces corpori tuo infirmitatem* (*Ibid.* 25). Plurimos itaque gula sua occidit, nullum frugalitas: innumeris vina nocuerunt, nulli parcimonia. Plerique inter epulas fudere animas, et mensas proprio replevere sanguine. Aliis cruditas vocem simul rapuit et sensum: et si aliquibus cruditas noxia non fuit, his ruinam fecit ebrietas. Alios enim in crimen egit ebrietas; etsi ipsa crimen sit (19), alios ad egestatem redegit. Postremo audi quos Christus excludat: *Cum intraverit, inquit, paterfamilias, et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium dicentes: Aperi nobis. Et respondens dicet: Nescio vos unde estis, recedite a me, omnes operarii iniquitatis. Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, et bibimus, et in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio unde estis* (*Luc.* xiii, 25-27). Audisti quid de manducantibus dixerit. Audi nunc quid de jejulantibus dicat: *Beati qui nunc esuriunt et sitiunt, quia saturabuntur* (*Luc.* vi, 21). Et infra: *Væ vobis qui saturati estis, quoniam esurietis* (*Ibid.* 25).

19. Sed vis manducare, vis bibere? Veni ad convivium sapientiæ quæ invitat omnes cum magna prædicatione dicens: *Venite et edite panes meos, et bibite vinum quod miscui vobis* (*Prov.* ix, 5). Delectant cantica quæ epulantem demulceant? Audi hortantem, audi cantantem Ecclesiam, non solum in canticis, sed etiam in Canticis canticorum: *Manducate, proximi mei, et bibite, et inebriamini, patres mei* (20) (*Cant.* v, 4). Sed hæc ebrietas sobrios facit: hæc ebrietas gratiæ, non temulentia est. Lætitiâ generat, non titubantiam. Nec verearis ne in convivio Ecclesiæ aut grati odores tibi, aut dulces cibi, aut diversi potus, aut convivæ nobiles desint, aut decentes ministri. Quid Christo nobilius, qui in convivio Ecclesiæ et ministrat et ministratur? Istius convivæ recumbentis annecte **193** te lateri, ac te Deo conjunge; non fastidias mensam quam Christus elegit dicens: *Introivi in hortum*

(19) Edit. omnes, *crimen non sit*, contra mss. fidem.

(20) Sic edit. antiqu. cum mss. Vat. uno Div. et Laud.; Rom. autem cum aliis, *fratres mei*, ut etiam LXX; Vulg. vero, *charissimi*.

meum, soror mea sponsa, vindemiavi myrrham cum aromatibus meis; manducavi panem meum cum melle meo, et bibi vinum cum lacte meo (Ibid.). In horto, hoc est in paradiso, est convivium Ecclesiæ, ubi erat prius Adam, quam peccatum committeret. Ibi recumbebat Eva priusquam culpam crearet et pareret. Ibi vindemiabis myrrham, hoc est Christi sepulturam; ut consepultus cum illo per baptismum in mortem, quemadmodum ille surrexit ex mortuis, et tu resurgas. Ibi manducabis panem qui confirmat cor hominis. Mel gustabis, quo tuorum dulcescat meatus faucium. Vinum bibes cum lacte hoc est cum splendore et sinceritate: sive quod pura simplicitas sit; sive quod immaculata gratia, quæ in remissionem sumitur peccatorum; sive quod parvulos consolationis suæ lactet uberibus; ut, ablactati in deliciis, in plenitudinem perfectæ ætatis adolescent. Succede ergo in hoc convivium. An metuis ne angustior domus et brevis convivii locus te comprimant? O Israel, quam magna est domus domini, et ingens locus possessionis ejus! Magnus, et non habet finem, altus et immensus (*Baruch. III, 24, 25*). Ibi fuerunt gigantes illi, qui ab initio fuerunt statura magna scientes prælium Non hos elegit Dominus, et merito non elegit, quia prælium, non pacem sciebant. Et ideo tu pacem disce, ut eligaris a Deo. Sed ne forte incomptam domus magnitudinem putes, et diversoria te columnata delectent: sapientia ædificavit sibi domum, et fulsit (21) columnas septem. Ipse etiam Dominus Jesus multas mansiones apud Patrem suum esse commemorat (*Joan. XIV, 2*). In hac ergo domo epulaberis animæ cibos, potusque mentis; ut postea non esurias, neque sitias unquam. Qui enim manducat, manducat usque ad satiætem: et qui bibit, usque ad ebrietatem bibit.

20. Sed hæc ebrietas pudicitie custos est: illa vini ebrietas fomes libidinis, quo per carnes vaporantur interna viscera, animus ignescit, anima exuritur. Sævus criminum stimulus libido est, quæ nunquam manere quietum patitur affectum nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, a negotio abducit, a ratione revocat, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos inclinât, castis insidiatur, potiando inflammat, usuque accenditur. Nullus peccandi modus, et inexplebilis scelerum sitit, nisi morte amanti extinguere non potest. Et ideo ait Apostolus: *Fugite fornicationem (I Cor. VI, 18)*; ut veloci fuga tanquam furiosæ dominæ declinare sævitiam, et tetro servitio exire possimus.

21. Nam quid de avaritia dicam, insatiabili pecuniæ cupiditate, et quadam æris libidine, quæ quo plura abstulerit, eo magis inopem esse se credit? Omnibus invida, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extenuat quod censu abundat. Nullus rapiendi modus, ubi nulla mensura cupiendi. Sic inflammat animum, sic igne suo pascit eum, ut hoc

A loco distet, quod illa formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, cælum votis fatigat, nec sereno grata nec nubilo, **194** condemnat proventus annuos, fetusque terrarum arguit. Sed hæc ægritudo est animæ, non sanitas. Denique Ecclesiastes dicit: *Est languor malus quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas (Eccle. V, 12)*. Et supra: *Qui diligit argentum, non satiabitur argento (Ibid. 9)*. Et: *Nec est finis acquisitionis eorum (Baruch. III, 18)*. Si quæris thesauros, accipe invisibiles et occultos quos in cæli altissimis, non quos in terrarum venis requiras. Esto pauper spiritu, et eris dives qualicumque censu; quia non in abundantia divitiarum vita est hominis, sed in virtute ac fide. Istæ te divitiæ verum divitem facient, si sis in Deum dives.

CAPUT VI.

Virtutem studio et labore comparari. Hoc Jaco'bi, qui primatum in fratrem adeptus est, probatur exemplo; et mystica de Abraham, Moyse, ac iisdem duobus fratribus exponuntur.

22. Audisti voluptatis mysteria, audisti etiam copiarum nostrarum munera, quas ego non supellectili operiendas, sed Scripturæ nudis sermonibus demonstrandas, putavi; ut sua ipsa luce fulgerent, et ex se ipsæ vocem emitterent sui invicem. Neque enim sol et luna interprete indigent. Habent interpretem fulgorem sui luminis, quo totus repletus orbis est. Illis illuminatio est fides sine indice, quædam, ut ita dicam, intestata testis quæ alieno non indiget testimonio, ut subito se universorum oculis effundit. Non ergo nuntiantur opera nostra, sed clamant, et se ipsa nuntiant. Sane ut et hoc quod laboriosum in nostris ducitur, non præteream, fides exigitur, studium desideratur, facta quærentur. His enim tribus Dominus Jesus devotionis humanæ officia definivit dicens: *Petite, et dabitur vobis: quærite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis (Matth. VII, 7)*, Et infra: *Omnis ergo qui audit verba mea hæc, et facit ea, similis est viro sapienti (Ibid. 24)*.

23. Hæc qui studiose fuerit prosecutus, primatus benedictionis accipiet, sicut patriarcha Jacob, qui continentia et fide humanarum supplantavit vestigia passionum. Iste ait: *Misericordiam mei habuit Deus, et sunt mihi omnia (Gen. XXXIII, 41)*. Hanc itaque misericordiam nos fide, studio operibusque mereamur, quibus disciplinis invenit Israel gratiam Dei, et per ipsam omnia. Non enim mundi hujus copias, sed virtutum disciplinas sibi suppetere gaudebat. Has nobis substituamus hæredes, quas sanctus Abraham in Isaac filio suo substituit sibi, omnem operum suorum deputans hæreditatem sapienti et justo viro, nec ullum jus hæditarium ancillis vel ancillarum filiis derelinquens, sed tantummodo donationis munera. Perfectæ

(21) Edit., et sculpsit. Mss., Et fulsit. Nempe ex LXX Interpr., ubi legitur και υπήρξε στυλῶ; ἄπλά. Vulg., Et excidit, etc.

enim virtutes totum accipiunt gloriæ patrimonium, usitatis et mediocribus vile aliquid aspergitur. Et ideo Agar, quæ *advena* Latine dicitur atque *accola*, et Cethura, quæ *odorifera* significatur, hæredes non sunt. Qui enim mediis utitur disciplinis, *accola*, non inhabitor est sapientiæ. Odore aspersus, non fructu expletur. Sanitatem autem cibus, non odor invehit, quia odor fructuum nuntius est. Principales itaque disciplinas sequentibus, et **195** indigenas accolis agnoscimus præferendas.

24. Hoc secundum ingenium. At vero secundum mysterium (22) Abraham pater gentium semini suo legitimo, quod est Christus, hæreditatem omnem fidei suæ detulit, qui in hac terra velut *advena* fuit; ut vitæ hujus odorem magis quam fructum referret. Hæc cum audit mens, avertit se a voluptate, virtutique adjungit, veri decoris admirans gratiam, purum affectum, simplicem sententiam, mediocrem vestem, hoc est, non in persuasionem sermonis, sed in ostensione Spiritus (I Cor. II, 4), qualis est apostolicæ formæ sententiæ, amictum sapientiæ atque pietatis omni pretiosiore auro refulgens, tunc chorum prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, ac justitiæ suscipiens quæ fragrant odorem disciplinarum, incutiens reverentiam, infundens gratiam. Itaque talibus mota elegit studia virtutis, quibus Jacob vir plenus exercitationis mentem intendit suam. Et ideo ovium pastor inducitur (Gen. xxx, 31); eo quod imperitare corpori et sensibus ejus ac voluptatibus, votique modum tenere, ne velut ovis vegetur incerta, præstantius æstimatur, quam regere populos, vel præesse urbibus. Difficilius enim quispiam se, quam alterum regit. Animum vincere, iracundiam cohibere, compugnantesque leges carnis et mentis in unum cogere, immortalis cujusdam est viri quem inferni porta non ceperit. Denique ipse sibi legislator vindicavit hoc munus: ut oves pasceret Jethro (Exod. III, 1), qui dicitur superfluous, et ageret in desertum: eo quod irrationabilem et superflui vulgarisque sermonis loquacitatem indiscreta quædam sobriæ doctrinæ coegit mysteria. Ideoque Ægyptiis abominationi erant pastores ovium. Omnes enim qui corporis dediti passionibus hujusmodi, et voluptatibus indulgent suis, disceptatorem verbi, doctoremque virtutis quadam execratione declinant. Et ideo per ægnimata hæc docuit Moyses apta Deo esse sacrificia (Gen. IV, 4), quæ refugit omnis insipiens, hoc est opera et præcepta virtutis. Ideoque pastor Abel, Cain autem operator terræ legitur (Ibid. 2), qui in fratre suo, vir insipiens, formam speciemque virtutis expressam ferre non potuit.

CAPUT VII

Indicato duplici defectu sacrificii Cain, ostendit tria vitia in nostris oblationibus obrepere posse, nec non divina testimonia quibus eadem vitia proscribuntur, adducit.

25. *Et factum est, post dies obtulit Cain ex fructibus (22) Cod. Div., At vero secundum ministerium.*

A ctibus terræ munus Domino (Gen, IV, 3). Duplex culpa: una quod post dies obtulit, altera quod ex fructibus, non ex primis fructibus. Sacrificium autem et celeritate commendatur et gratia. Unde præceptum est: *Si voveris votum, non facias moram reddere illud. Melius est enim non vovere votum, quam vovere, et non reddere* (Eccl. V, 3, 4). Cum enim moram facis, non reddis. Votum est autem postulatio bonorum a Deo cum solvendi muneris promissione. Et ideo cum impetraveris quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum aut negligentibus irreperit oblivio impetratorum, aut tumidis et elatis. Arrogare eventus **196** sibi habetis cordis est, et bonum quod agit vel quod a Deo consequitur, propriis virtutibus vindicare, nec auctoris deputare gratiæ, sed ipsum se suorum bonorum auctorem ducere. Tertium genus est peccati quidem minoris, sed supparis arrogantiam eorum scilicet qui datorem bonorum Deum non negant: sed quæ acciderint, ea sibi propter prudentiam suam, cæterarumque merita virtutum jure delata arbitrantur. Propterea etiam divina dignos habitos gratia, quod nequaquam viderentur indigni quibus talia divinis beneficiis provenirent.

B 26. Ne quid ergo hujusmodi accidat, unde votum tuum tibi in peccatum fiat, lex te informavit atque instruxit, dicente Domino, qui legem dedit: *Attende tibi, ne obliviscaris beneficia Domini Dei tui: et non custodias mandata et judicia, et justitias illius quæ ego præcipio tibi hodie: ne cum manducaveris, et repletus fueris, et cum domos bonas ædificaveris, et habitare cæperis in eis, et oves tuæ et boves tui cum repleti fuerint, et cum ære, argento et auro completus fueris, et omnia possidere cæperis, et plena fuerint horrea tua, exaltes cor tuum, et obliviscaris Dominum Deum tuum* (Deut. VII, 11-14). Tunc ergo oblivisceris Dominum, cum oblitus fueris tui. Si autem cognoscas infirmum te esse, cognosces Deum esse supra omnia, et immemor esse non poteris, ut ei reverentiam debitam solvas.

C 27. Disce nunc quemadmodum unusquisque moneatur, ne se ipse auctorem suorum putet bonorum. *Ne dicas, inquit, in corde tuo: Virtus mea et potentia mea fecit mihi virtutem hanc magnam: sed in mente tua habebis Dominum Deum tuum: quoniam ipse dat vires, ut facias virtutes* (Ibid. 17, 18). Unde bene Apostolus quasi legis interpres non gloriabatur in virtute sua: sed minimum apostolorum se esse dicebat (I Cor. XV, 9), et quidquid esset, gratiæ divinæ esse non meriti sui, nihilque nos habere quod non acceperimus. *Quid enim, inquit, habes quod non recepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* (I Cor. IV, 7) Didicisti ergo humilitatem magis sequi quam arrogantiam; sedulitatem affectare, quam potestatem, Accepisti salutaria præcepta, noli negligere utilia instrumenta medicinæ, quibus fibra omnis lethalis vulneris exsecatur.

D

28. Ille quoque qui se justificat, ne inflatur cordis sui tumore; et ipse accepit salubre mandatum, in hujusmodi sententiam resultante oraculo: *Ne dicas in corde tuo, cum consumere cœperit Dominus Deus tuus gentes illas a conspectu tuo, dicens: Propter justitiam meam induxit me Dominus possidere terram istam: sed propter iniquitates gentium istarum extirpavit illos Dominus a facie tua* (Deut. ix, 4). Non propter justitiam tuam, non propter bonitatem tuam, nec propter æquitatem cordis tui intras possidere terram istam: sed propter iniquitatem gentium disperdet eos Dominus a conspectu tuo, et restituet testamentum tuum quod juravit patribus vestris. Testamentum perfecta Dei gratia est: nihil enim imperfectum dat Deus: perfecta autem virtus est, et opera virtutis. Testamentum autem dicitur, quo defertur honorum hæreditas. Merito et testamentum dicitur, et divinum, cum ea quæ vere bona sunt, attestazione mandatorum cœlestium conferantur. Et Testamentum **197** dicitur, quoniam sanguine dedicatum est: Vetus in typo, Novum in veritate. Quo Testamento divinæ gratiæ pignus tenemus; quia sic dilexit Deus hunc mundum, ut unigenitum Filium suum pro nobis omnibus daret. Unde perfectionem gratiæ prædicans Apostolus ait: *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit* (Rom. viii, 32)?

CAPUT VIII.

Exemplo sacrificii Abraham qualitates queis Deo grata fit oblatio, exprimuntur, nempe celeritas, continuatio et fides. Celeritatem Deus in utroque Testamento præcipit; quam et ipse exhibet, cum non tantum cito largiatur, sed etiam nos præveniat.

29. Prima igitur voti gratia est celeritas solutionis. Denique Abraham filium suum ad holocaustum jussus offerre, non post dies, ut Cain obtulit: sed *exurgens mane stravit asinam suam, et adhibuit secum duos pueros, et Isaac filium suum: et concidens ligna ad holocaustum, surgens abiit, et venit ad locum quem dixerat ei Deus, die tertia* (Gen. xxii, 3, 4). Primo advertite immolaturi studium maturum atque festinum; ut mora expectationis non esset, nisi donec audiretur oraculum: deinde ut sterneret asinam suam, obsequium omne ipse susciperet, et sacrificio necessaria præpararet, duabus quoque fide et spe virtutibus (23) comitantibus, hostiam suam duceret de potestate Dei certus, et bonitate securus.

30. Quod autem ait, *die tertia*: vel quod continua esse debeat et perpetua devotio. Tripartitum est enim tempus, præteritum, præsens et futurum. Quo admonemur quod nec præteritorum beneficiorum Dei, vel præsentium, vel futurorum irrepere debeat ulla oblivio, sed tenax gratiæ memoria perseverare, et obedientia non deesse. Vel quia is

(23) Sic edit. omnes; Mss. contra magno consensu, *duabus quoque fidei virtutibus*, etc. Non male; si modo duas virtutes fidei comites intelligas, spem videlicet et charitatem.

A qui sacrificat, in unum splendorem, in unam lucem debeat credere Trinitatis. Ei enim qui fideliter sacrificat, dies lucet, nox nulla est (24). Sic et in Exodo Moyses ait: *Viam trium dierum ibimus, et immolabimus Domino Deo nostro* (Exod. iii, 18). Sed etiam alibi cum visus esset Deus Abraham ad ilicem Mambre: *Respiciens, inquit, Abraham oculis suis vidit, et ecce tres viri stabant super eum. Et videns occurrit obviam illis ad ostium tabernaculi sui, et adoravit super terram, et dixit: Domine, si inveni gratiam ante te* (Gen. xviii, 2-3). Tres videt, unum adorat, Tres mensuras offert similaginis (Ibid. 6). Nam etsi immensus Deus, tamen mensuram omnium tenet, sicut scriptum est: *Quis mensus est manu aquam, et cælum palmo, et universam terram clausa manu* (Isa. xl, 12)? Perfectæ igitur in personis singularis Trinitati, interiore mentis arcano, hoc est, similaginis spiritalis sanctus patriarcha sacrificium deferebat. Hæc est similago, quam in Evangelio molet mulier illa, quæ assumetur: *Una enim, inquit, assumetur, altera relinquetur* (Matth. xxiv, 41). Assumetur Ecclesia, relinquetur Synagoga. Vel mens bona assumitur, improba derelinquitur. **198** Ut scias autem quia et Abraham in Christum credidit: *Abraham, inquit, diem meum vidit, et gavisus est* (Joan. viii, 56). Et qui credit in Christum, credit et in Patrem. Et qui perfecte credit in Patrem, credit in Filium et Spiritum sanctum. Tres ergo mensuræ, una similago, hoc est, unum erat sacrificium, quod venerabili Trinitati, pari quadam mensura devotionis, et congrua plenitudine pietatis oblatum est.

31. Adhuc cognosce celeris studia devotionis: *Cucurrit, inquit, et accepit vitulum unum tenerum et bonum, et dedit puero, et festinavit facere eum* (Gen. xviii, 7). Ubique impigra devotio, et ideo Deo fuit munus ejus acceptum Habes et alibi, ut sorlis ortum oratione prævenias: *Occurre, inquit, ad solis ortum* (Sap. xvi, 28). Habes in Evangelio dicentem Dominum Jesum: *Zacchæe, festinans descende* (Luc. xix, 5). Et ille quia impetraverat quod volebat, ut Christum videret; et amplius impetraverat, ut videretur et vocaretur a Christo, festinans descendit, et excepit illum gaudens; et ideo probavit Dominus ejus affectum, et eum celeri remuneratione donavit dicens: *Quia hodie salus domui huic facta est* (Ibid. 9). Festinavit enim et Dominus ad beneficium; et ideo non expectavit, ut promitteret, et postea impleret; sed antea fecit, et postea declaravit. Dixit enim: *Facta est salus*: quod utique prævenientis (25) fuit, non promittentis. Justus igitur votum suum celeritate commendat. Et patres nostri festinantes manducabant pascha, succincti lumbos, et pedes suos calcea-

(24) Abest a ms. Flor *Ei enim qui fideliter sacrificat, dies lucet, nox nulla est.*

(25) Vet. edit. et quædam Paris., *quod utique prævenienti servit, non promittenti.*

mentoribus induti vinculis, et tanquam corporeum (26) onus deponentes, ut essent parati ad transitum; pascha enim Domini transitus est a passionibus ad exorcitia virtutis. Et ideo pascha Domini dicitur; quoniam et tunc in typo illo agni veritas Dominicæ passionis annuntiabatur, et nunc ejus celebratur gratia.

32. Cito ergo hoc quære, anima; ut cito etiam audias, sicut audivit et Jacob: *Quid est hoc quod tam cito invenisti, fili* (Gen. xxvii, 20)? Et ille secundum dogma respondit: *Quod tradidit Dominus Deus tuus in manus meas* (Ibid.). Cito dat Deus; quia dixit, et facta sunt: mandavit, et creata sunt. Verbum enim Dei non sicut quidam ait, opus est, sed operans (27) sicut habes scriptum: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v, 17). Prævenit omnia; est enim ante omnia sicut Pater, et in omnibus sicut idem Pater, penetrans omnia. Validum enim et acutum, et omni gladio acutius est, penetrans usque ad divisionem animæ et spiritus, artuumque et medullarum. Præveniens omnium cogitationes, de quo ait Pater Deus: *Jam videbis si comprehendit te Verbum meum, aut non* (Num. xi, 23). Ubi enim Deus, et Verbum est, sicut dixit: *Venimus et mansionem apud eum faciemus* (Joan. xiv, 23). Et sicut habes in aliis de Deo lectum: *Ego steti hic prius quam tu* (Exod. xvii, 6): ita et Verbum dicit: *Priusquam stares sub arbore fici, vidi te* (Joan. i, 48). Et de ipso dictum est Verbo, hoc est, Filio Dei: *Medius autem vestrum stat quem vos nescitis* (Ibid. 26). Ubiunque enim sancti, ibi in eorum medio Dei **199** Verbum (28) in singulorum præcordiis complens maria et terras. Et cum hic est, etiam alibi est; non mutato loco, sed repleto utique sui præsentia. Ubique enim est, qui per omnia, et in omnibus, nullum locum immunem sui relinquens. Et ubi adest, erat: et ubi erat, adest. Et ideo qui novit velox esse. Verbum Dei, cito petit, et cito impetrat.

CAPUT IX.

Pharao propter moram in obediendo arguitur. Commendatur in oratione humilitas, secretum ac brevitatis, cum reprehensione verborum. Quomodo orandi formam Dominus docuerit; ac tandem pro quibus præcipue orandum?

33. At vero Pharao, qui opinionibus vanis et inanibus studium impendebat suum (ranis repleta Ægypto sonum inanem rerum et strepitum vanum reddentibus) dicenti Moysi: *Constitu mihi quando pro te orem, et pro famulis tuis, et pro populo tuo, ut exterminet Dominus ranas* (Exod. viii, 9); cum debuerit in tanta positus necessitate rogare, ut jam oraret nec differret, respondit: *Crastina die* (Ibid. 10): otiosus et negligens, moræ pœnam Ægypti soluturus excidio. Itaque iste ubi impe-

(26) Rom. edit. sola, *succincti lumbos tanquam corporeum onus deponentes, et pedes suos calceamentorum induti vinculis, et baculos in manibus tenentes, ut, etc.*

(27) Ita omnes mss. et vet. edit.; Rom. autem, *non sicut quoddam opus est, sed est operans.*

(28) Mss. Div. et Flor., *ideo in medio Dei Verbum.*

trat, immemor fiebat gratiæ; et exaltatus mente carnis suæ, obliviscebatur Deum.

34. Humilitas autem commendat orationem. Si quidem et Pharisæus ille reprehensus est qui jejunia sua velut beneficia enumerabat, et tanquam objectabat Deo, et se criminum memorabat exortem. Publicanus autem prædicatus est, *qui a longe stans nolebat oculos ad cælum levare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Domine Deus, propitius esto mihi peccatori* (Luc. xviii, 13). Et ideo divina eum sententia prætulit dicens: *Quia descendit hic publicanus justificatus magis, quam pharisæus* (Ibid. 14). Ille enim justificatur qui peccatum proprium confitetur, sicut locutus est ipse Dominus: *Dic iniquitates tuas ut justificeris* (Isa. xliii, 26). Et David ait: *Sacrificium Deo, spiritus contribulatus* (Psal. l, 19). Et iterum: *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit* (Ibid.), Jeremias (29) quoque ait: *Anima in angustiis, et spiritus anxius clamat ad te* (Baruch. ii, 1). Ergo et Pharao (Exod. v, 2), et rex Assyrius (30) qui dicebat: *Quis deorum gentium istarum liberabit terram suam de manu mea? quoniam liberabit Dominus Deus tuus Jerusalem de manu mea* (IV Reg. xviii, 35)? exaltatione sua dejecti sunt. Justus autem, sicut Jacob, ad auctorem Deum refert quæcunque fuerit bona consecutus, dicens de omnibus quæcunque sibi prosperare cognoverit: *Quoniam tradidit ea Dominus Deus in manus meas* (Gen. xxvii, 20). Hæc igitur melior votorum suorum solutio est, sicut et David ait: *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua* (Psal. xlix, 14). Laudare Deum commendare est votum, et solvere. Unde et Samaritanus ille aliis antefertur, qui cum leprosis aliis novem secundum præceptum Domini, mundatus a lepra, solus regressus ad Christum amplificabat Deum et agebat gratias. De quo Jesus ait: *Non fuit ex illis qui rediret et gratias ageret Deo, nisi hic alienigena... Et ait **200** illi: Surge, et vade; quia fides tua te salvum fecit* (Luc. xvii, 18-19).

35. Est etiam illa commendandæ orationi et voti disciplina: ut non divulgemus orationem sed abscondita teneamus mysteria, sicut tenuit Abraham, qui subcinericias fecit (Gen. xviii, 6). Tenuerunt et patres qui coxere conspersum quod extulerant de Ægypto, subcinericia facientes azyma, quæ Græce ἐγκύφια dicuntur, eo quod abscondantur in cinere: significantes fermentum illud quod abscondit mulier illa evangelica (Luc. xiii, 21) in farinæ mensuris tribus, donec fermentaretur totum, mysteriorum quoque innuentes premendam esse doctrinam. Quod apertius Dominus in Evangelio docuit dicens: *Tu autem cum orabis, intra in cubicu-*

(29) Non moveat quod locum hunc nomine Jeremiæ citatum non nisi in prophetia Baruch reperire sit. Ita enim ultimum hunc laudatum esse apud plurimos constat, quod is esset Jeremiæ convictor ac notarius.

(30) Rex desideratur in quatuor mss., pro quo in uno Vaticano legitur *et Rapsaces Assyrius.*

tum tuum, et clauso ostio Patrem tuum ora in abscondito, et pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi : orantes autem nolite multum loqui (Math. vi, 6, 7.) Et infra : Scit enim Pater vester quid vobis opus sit, antequam petatis ab eo (Ibid, 8). Cubiculum tuum, mentis arcanum, animique secretum est. In hoc cubiculum tuum intra, hoc est, intra in alta præcordia, totus ingredi de corporis tui exteriori vestibulo (31), et claude ostium tuum.

36. Quod sit ostium tuum, disce : Pone Domine, custodiam ori meo, et ostium circuitus labiis meis (Psal. cXL, 3). Et Paulus petit orari pro se : Ut aperiat mihi, inquit, ostium verbi, ad loquendum mysterium Christi (Coloss. iv, 3). Sed ille utpote electus ad Evangelii prædicationem, recte sibi ostium verbi optabat aperiri : quia de ore ejus exibat salus gentium, de ore ejus prodibat vita populorum. Nos autem claudamus ostium, ne culpa intret, ne lapsus aliquis sermonis exeat. Intrat culpa, si lapsus exierit. Audi quomodo intret culpa. In multiloquio, inquit, non effugies peccatum (Prov. x, (19)). Exivit multiloquium, peccatum intravit ; quia in multiloquio nequaquam qui exeat sermo, trutinatur, imprudenter labitur, licet ipsum ultra mensuram aliquid loqui grande peccatum sit.

37. Et ideo cave ne imprudenter loquaris ; labia enim imprudentis inducunt eum ad mala. Cave ne in oratione te extollas ; oratio enim humiliantis se nubes penetrabit. Cave ne incaute Symboli vel Dominicæ Orationis divulges mysteria. An nescis quam grave sit in oratione contrahere peccatum ubi speras remedium ? Certe Dominus per Prophetam docuit hoc grave esse maledictum dicens : Et oratio ejus fiat in peccatum (Psal. cviii, 7) ; nisi forte mediocre id tibi putas esse. Diffidere est enim de potentia Dei, æstimare quod non audiaris, nisi clamaveris. Clament opera tua, clamet fides, clamet affectus, clament passiones tuæ, clamet sanguis tuus, sicut sancti Abel, de quo dixit Deus ad Cain : Vox sanguinis fratris tui ad me clamat (Gen. iv, 10). Audit enim te in occultis, qui mundat in occultis. Nos nisi loquentem aliquem audire non possumus : apud Deum loquentur non verba, sed cogitationes. Et ut hoc verum scias, dicebat Dominus Jesus ad Judæos : Quid cogitatis mala in cordibus vestris (Matth. ix, 4) ? Non interrogantis vox ista est, sed scientis. Quod tibi manifestat evangelista, dicens : Jesus autem sciebat cogitationes eorum (Luc. vi. 8). Sicut ergo Filius novit, novit et Pater. Filium nosse cognovisti, Patrem nosse, audi consiliarium et testem Patris

(31) Edit. Rom. contra mss. et ant. edit. fidem ita locum consarcinarat, hoc est, egredere de corporis tui exteriori vestibulo, et totus intra in alta præcordia cordis tui.

(32) Sic edit. Rom. cum duobus mss. Vet. autem edit. et alii mss. legunt, Sunt enim plurima, quæ præmaturo sermone, etc., omissis quæ interponuntur in nostra et Rom. edit.

(33) Mss. quatuor, sed assidua. Frequenter offunduntur plerumque inania longæ precationi, etc.

A dicentem : Sit enim pater vester quia vobis opus sit antequam petatis ab eo (Matt. vi, 8). Coque ergo subcinericiam tuam vapore Spiritus sancti ; coque etiam animi passiones verbi calore. Et si crudiores sunt passiones tuæ, nuper fortasse de Ægypto egredientes, operito eas, et lento calore excoque ; ne fortio rem ignem ferre non possint, et semiustulentur potius quam coquantur. Sunt enim plurima quæ cruda displiceant (32), cocta delectent. Fove igitur pectore tuo alta mysteria ; ne præmaturo sermone et infidis auribus vel infirmis quasi incocta committas, atque auditor avertatur et cum horrore fastidiat, qui si coctiora gustaret, spiritalis cibi perciperet suavitatem.

B 38. Divine autem Dominus Jesus et bonitatem te docuit Patris, qui bona noverit dare (Luc. xi, 13) ; ut quæ bona sunt a bono poscas : et impense et frequenter monuit orandum ; non ut fastidiosa continuetur oratio, sed ut assidua frequenter effundatur (Ibid.) 9. Plerumque enim inanis gloria longæ precationi (33), intermissæ autem prorsus obrepit incuria. Deinde monet (Matth. xviii, 34) ut cum ipse veniam tibi poscis, tum maxime largiendam aliis noveris, quo precem tuam operis tui voce commendes. Apostolus quoque docet (I Tim. ii, 8) orandum sine ira et disceptatione, ut non turbetur, non interpoletur oratio tua. Docet etiam orandum in omni loco, cum Salvator dicat : Intra in cubilum tuum (Matth. vi, 6). Sed intellige non cubiculum conclusum parietibus, quo tua membra claudantur : sed cubiculum quod in te est, in quo includuntur cogitationes tuæ, in quo versantur sensus tui. Hoc orationis tuæ cubiculum ubique tecum est, et ubique secretum est, cujus arbiter nullus est nisi solus Deus.

C 39. Orandum autem præcipue et pro populo doceris (I Tim. ii, 1), hoc est pro toto corpore, pro membris omnibus matris tuæ, in quo mutua charitatis est insigne. Si enim pro te roges tantum, solus pro te rogabis (34). Et si pro se tantum singuli orent, minor peccatoris (35) quam intercedentis est gratia. Nunc autem quia singuli orant pro omnibus, etiam omnes orant pro singulis. Ergo ut concludamus, si pro te roges tantum, solus, ut diximus, pro te rogabis. Si autem pro omnibus roges, omnes pro te rogabunt. Siquidem et tu in omnibus es. Ita magna remi neratio est, ut orationibus singulorum acquirantur singulis totius plebis suffragia. In quo arrogantia nulla, sed humilitas major est, et fructus uberior.

(34) Vet. edit. et quatuor mss. pro te roges, tantummodo pro te rogabis. Et infra, si pro te roges, tantum, ut diximus, pro te rogabis.

(35) Ita vet. edit. et mss., excepto Flor., qui, loco peccatoris, legit precatoris. Hanc vocem etiam exhibet edit. Rom. ; sed expunxit quam intercedentis. Forte quod videretur idem esse precator, qui intercedens ; cum tamen intercedens intelligendus sit is qui intercedit, id est, ut vulgo dicunt, qui se opponit.

202 CAPUT X.

Exposito primo sacrificii Cain defectu, transitur ad alterum, quod scilicet non obtulerit de primitiis. Primitias animæ præcipue offerendas, et quæ illæ sint. Easdem Abelem obtulisse, ac legem offerendas præcipuisse. Ibidem quinam dicantur Chananæi : item cur Deus jurasse memoretur : non posse sine illius ope animi motus pacari Denique hos partus offerri debere ad quos sexus distinctio nihil conferat.

40. Sed jam est tempus alio transire, quoniam de eo quod post dies obtulit Cain plene diximus. Factus est indicium resupini, cum ipsa postulatio voti natura esse debeat ; ne videamur de humanis artibus, hoc est medendi peritia, herbarumque succis sperasse magis remedium, quam de Deo subsidium poposcisse. Ad ipsum enim prius est confugiendum, qui nostræ curare possit animæ passiones. Verum homines quidam præpostero ordine ante sibi ab hominibus opem arcesunt : ubi autem humana subsidia defecerint, tunc opinantur divini postulandam favoris gratiam.

41. Concluso ergo illo et convicto Cain crimine, aliud oblationis vitium discutiamus. *Obtulit, inquit, ex fructibus terræ,* non a primis fructibus primitias Deo. Hoc est primitias sibi prius vindicare : Deo autem sequentia deferre. Itaque cum vere anima corpori tanquam servo domina sit præferenda, utique primitias ejus, hoc est, animæ prius quam corporis offerre debemus. Primitiæ animæ primatus sunt bonarum disciplinarum. Quæ licet tempore posteriores sint quam corporis primitiæ, quæ sunt esca, incrementum, visus, auditus, et tactus, odor, vox (mens autem et sensus pars animæ) pars corporis est, tamen priores sunt disciplinis. Quorum primitiva est puro corde et simplici sermone oblata Deo gratiarum actio.

42. Hæc munera obtulit Abel, et ideo respexit Deus in munera ejus, quoniam e primitivis obtulit. Accedit ergo quia de primitivis ovium, et de adipibus earum. Considera quia non de insensibilibus, sed de animantibus obtulit. Plus est enim animalis, quam terrenus ; siquidem animalis proximus spiritali est. Non enim prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Quod animale spirat, habet vitalem spiritum : non ita quod de terrarum est fructibus. Deinde obtulit non secunda, sed prima ; non exigua, sed pingua ; talia enim lex probavit, et jussit offerri, sicut scriptum est : *Et erit, inquit, cum inducet te Deus in terram Chananæorum, sicut juravit patribus tuis, et dabit tibi : tolles omne quod aperit vulvam masculinum Domino. Omne quod aperit vulvam de armentis et pecoribus tuis, quæcunqua nata fuerint tibi masculina, sanctifica Domino, Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis illud ove : si autem non mutabis, redimes 203 illud (Exod. XIII, 41-43).* Quid tam profundi mysterii, tam altæ secretæque sapientiæ, quam ut in venis quibusdam verborum sim-

A plicium deprehendas atque haurias (36) ubertatem gratiæ spiritalis ? Chananæi enim mobiles et inquieti sunt. Cum igitur in eorum terram fueris ingressus, quos advertis propter levitatem, inquietudinem, et instabilitatem morum, possessione dejectos, tu teneto constantiam. Non te vilis ratio, non levis sermo perturbet : hoc est enim Chananæus, mobilis sermo, affectus instabilis, et inquieta contentio : sed magis tranquillitatem cordis, et animi serenitatem placidus servato ; ut tanquam in salo maris tutam navibus stationem, portu quodam tuæ mentis exhibeas.

43. Hanc possessionem tibi Dominus pollicetur, et quodam sacramenti promittit vinculo, ut constantiam tuam firmet. Neque enim ideo Deus jurat, quod fide credentis indigeat, aut testimoniorum astipulationibus destitutus suffragium sacramenti requirat, sicut homines qui fidem nobis adsciscimus sacramento, et ideo juramus, ut credamur vera dixisse. Deus autem et cum loquitur fidelis est, cujus sermo sacramentum est. Non enim propter sacramentum fidelis omnipotens Deus, sed propter Deum etiam sacramentum fidele est. Qua ratione igitur Moyses jurantem Deum inducit ? Quia nos usu quodam mortalium claudimur, et velut echini cortice quodam nos vulgaris opinionis involvimus, aut velut cochleæ quæ nisi intra testæ operimentum sint, spirare non possunt, nec aerem liberum capere aut sustinere : sic nos non nisi intra quædam humanæ consuetudinis latibula terrena versamur. Unde quia illud verius solemus credere, quod jurejurando firmatur ; ne nostra claudicet fides, jurare describitur Deus qui ipse non jurat, sed jurantium iudex, et ultor est pejerantium. Denique scriptum est : *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : Tu es sacerdos in æternum (Psal. cix, 4).* Servavit utique quod juravit, dedit nobis æternum principem sacerdotum : ut et tu quod juraveris, ita noveris esse servandum ; ut quia per eum juras qui non mentitur, scias eum futurum, si mentiaris, ultorem.

44. Expulsis igitur inquietis et mobilibus cogitationibus, dabit tibi Deus vacuum possessionem cordis et mentis ; ut eam cultu quodam tranquillitatis exerceas, et fructum ex ea capias, nec sustineas in ea Chananæos, hoc est, turbidos sensus recurrere ; eradices gentilium vitiorum omnem conceptum ; lucos eorum diruas quibus obumbratur veritas, et quidam cœlestis liber visus cogitationis horrore tenebræ disceptationis absconditur.

45. Sed hoc nisi divino donatus munere efficere non potes ; ideo ait : *Dabit tibi Deus (Exod. XIII, 11),* hoc est, 204 cogitationes optimas, placita consilia, tranquillitas inventiones. Cum dederit hæc, tolles omne quod aperit vulvam masculinum, et sancificabis Domino. Non totum exigit a te Deus,

(36) Mss. omnes et vet. edit., *quam in quibusdam invenis verborum simplicium ? Deprehendas licet, atque haurias, etc.*

qui totum donavit. Multa enim ad usum substantiæ largitur humanæ, et hoc non potest esse divinum sacrificium, ubi est usus naturæ. Edere, bibere, dormire, aliaque etiam ministeria corporis dono sunt tibi collata, non a te relata Deo munera. Quidquid autem sanctum cogitaveris, hoc Dei munus est, Dei inspiratio, Dei gratia : sicut e contrario illa quæ cum in usu naturæ humanæ sint, non coinquant hominem; sed quod exit de ore, furta, falsa testimonia, sacrilegia, hæc sunt quæ coinquant hominem.

46. Interiora ergo nostra mundemus, ut possit oblatio non displicere. Ibi quæramus omne quod aperit vulvam masculinum, hoc est, justum et principale, quod sanctificare Domino debeamus. Neque enim hi nos corporei coitus (37), conceptus partusque sanctificant, quibus vulva femina deflorato pudore virginitatis aperitur. Nam etsi mulier sanctificat virum, et vir mulierem; tamen pleurumque contingit virginis vulvam etiam sine conjugii sanctitate reserari. Neque rursus sola virilis est gratia, mulier autem sanctificationis aliena est, aut utriusque sexus confusa natura est, ut uterque corporeos fundatur in partus. Habent sua munia viri, habent mulieres sexus sui officia discreta.

(37) Ita mss. et Rom. edit. Vet. vero edit., *corporei fetus*.

A Generatio ista successionis humanæ mulierem de-
cet, impossibilis eadem viro.

47. Ergo si carnis usui non quadrat hic sensus, officia animæ discutiamus. Istam sane invenio, quæ nullo discreta sit sexu : et cum sexum non habeat, utriusque sexus munera repræsentat, subit, concipit, parit. Et sicut feminis dedit vulvam natura, in qua uniuscujusque animantis generatio per menstruas formatur ætates : ita est quædam virtus animæ quæ velut quodam vulvæ genitalis secreto cogitationum nostrarum suscipere semina, conceptus fovere, partus solet edere. Neque enim alter diceret Isaias : *In utero accepimus, et parturivimus spiritum salutis* (Isa. xxvi, 18); nisi vulvam animæ novisset. Harum generationum quædam femineæ sunt, malitia, petulantia, luxuries, intemperantia, impudicitia, aliaque hujusmodi vitia, quibus animi nostri quædam enervatur virilitas. Masculinæ sunt, castitas, patientia, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia quibus meus nostra, et caro ipse firmatur, et ad abeunda impigre munia virtutis erigitur. Hos partus alvus ille propheticus parturivit. Et ideo ait : *In utero accepimus et parturivimus spiritum salutis*. Masculinum igitur et parturivit, et peperit, qui spiritum salutis effudit.

LIBER SECUNDUS.

205 CAPUT PRIMUM.

Animæ partus mature producendos : eorum quæ forma sit. Plebeios sensus mentis imperio comitari posse ; duplex enim esse sensuum nostrorum genus ; et in utro consistant primitiva Deo offerenda. Postremo de commistione qua constamus, ejusque primitiis disputatur.

1. Hos partus anima nostra parturiat, nec solum parturiat, sed etiam pariat (38), et diebus pariat impletis; ne immaturos partus dies judicii deprehendat. De his enim partibus dixit Dominus Jesus: *Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus* (Luc. xx, 23). Maturius igitur absolvatur hic partus, et cogitationes nostræ bonorum operum processibus explicentur; ut nihil imperfectum finis noster inveniat, nihil inexplicatum terminus vitæ nostræ offendat, nihil tanquam in incude positum usus nostri operis derelinquat. Festina igitur, anima, formare partus tuos, properantius absolvere, celerius quos genueris enutrire.

2. Quæ tanti forma sit partus, demonstrat Apostolus dicens : *Filioli mei quos iterum parturio, do-*

C *nec formetur Christus in vobis* (Galat. v, 19).

In hanc formam tota mentis nostræ coalescant viscera, et in illo genitali alvo animæ nostræ Christus refulgeat. Partus noster fides sit, nutrimenta nostra præcepta doctrinæ sint. His quædam cordis nostri imbuatur infantia, instituatur pueritia, juvenescat adolescentia, senecta canescat. Ætas enim senectutis vita est immaculata. Itaque ea demum bona est animæ senectus, quam nulla perfidiæ inquinamenta maculaverint. Et ideo partus suos ab hac macula Paulus defendit : *Ego vos, inquit, genui in Evangelio* (1 Cor. v, 15); ne cujus sæva insusurratio rudis fidei tentaret infantiam. Masculina igitur generabat, qui in virum perfectum populos quos docebat, fidei gestiebat unitate concurrere, et in agnitione Filii Dei perfectam plenitudinis Christi tenere mensuram (Ephes. iv, 13). Hoc enim sacrificium acceptabile Deo noverat, de quo scriptum est : *Separabis* (39) *omne quod aperit vulvam masculinum, Domino* (Exod. xiii, 12). Et qui addidit : *Omne quod aperit vulvam de armentis et de*

(38) Edit. addebant, *secundum quod legitur; sed etiam*, etc. Mss. vero ut in textu.

(39) In mss. Div. et Laud. desideratur vox se-

parabis : et post pauca in eodem et Vat. secunda vox, *sanctifica*.

pecoribus quæ sunt tibi, masculinum sanctifica Domino (*Ibid.*); ne quid obscuritatis habeat, consideremus.

3. Dixerat de principalibus generationibus, hoc est, plenis capacibusque rationis : addidit et de gregalibus, hoc est, reliquis velut plebeiis sensibus, qui irrationalibus comparantur jumentis. Quæ tamen cum a rectore aliquo gubernantur, facile mansuescunt; et imperata exsequi, et jugum subire, et ad vocem magistri accelerare gradum, aut sistere, aut deflectere, aut aliqua munia sui operis quæ jubentur, humano quodam famulatu obire consueverunt. Tantum valet institutio, ut vincat naturam! Itaque illa **206** quæ consortium nostræ substantiæ non habent, agnoscunt tamen nostræ vocis imperium : et cum suæ naturæ nullam rationem habeant, nostræ rationem capessunt, et quodammodo transfusam acquirunt. Equos videmus popularibus incitari studiis, gaudere plausibus, blanditiis delectari magistri. Torvos leones cernimus naturalem feritatem imperata mutare mansuetudine, suam rabiem deponere, nostros mores sumere; et cum sint ipsi terribiles, discunt timere. Cæditur canis, ut pavescat leo : et qui sua injuria exasperatur, coercetur aliena, alteriusque exemplo frangitur. Quoties parata præda et cibo obvio famem perpeti malunt, dum offensam magistri verentur? Quoties repentino impulsu motu aperta ad morsus ora jussi resolvunt? Ita dum nostræ voluntati obsequuntur, suæ obliviscuntur. Non ita illæ feræ, vel illa armenta equorum, vel genus omne pecudum, quæ sine rectore vagantur ullo, et omni domitoris gubernaculo destituta exasperantur. Et ideo appositi sunt armentarii, opiliones, cæterique pastores, quidam magistri gregum officia sua singulis animantium sibi commissorum conditione formantes.

4. Videtur ergo et sensuum nostrorum quoddam genus aliud domitum et mansuetum; aliud indomitum quod armentario quodam motu mentis velut deside atque resolutio proruat ad irrationabiles delectationes corporis : mansuetum autem quod velut duci cuidam moderationi mentis se subjiciat et subdat. Quæcunque ergo ejus naturæ reguntur, ea sunt masculina atque perfecta : quæcunque autem sine duce ullo plebeia præsumptione quadam dominantur, velut civitatis alicujus quæ regis optatumque consilio privata sit, ita corporis sui omnem statum et virilem vigorem muliebri quadam dissolutione effemant. Ex his illa lex carnis est, quæ legem apostolicæ mentis impugnans, captivam traherat eam quadam lege peccati. Et ideo ut de illo mortis corpore liberaretur, spem suam Paulus omnem non in sua virtute, sed in Christi gratia repo-

nebat (*Rom.* vii, 25). Unde liquet quod hæ commotiones quæ secundum legem mentis sunt, ex divino favore procedunt, alii autem sensus ex voluptate corporea.

5. Illa igitur quæ sancta sunt, primitiva sunt nostrorum sensuum; ista velut de quodam grege sunt, et vilitate plebeia : quæ varia videtur Moyses nominibus significasse diversis (40). Hoc enim declarat etiam illa area legis mystica, de qua ait : *Initia areæ tuæ et lacus tui non novissima facies. Primitiva filiorum tuorum dabis mihi* (*Exod.* xxii, 29). Sanctæ commotiones sensuum nostrorum, quæ secundum virtutes sunt, ipsæ sunt primitiæ areæ spiritalis : propterea etiam rurali areæ comparantur, in qua ventilantur frumenta. Sicut enim in hac rurali area excutitur triticum atque hordeum, **207** et dum sæpius ventilatur, separatur a paleis; quia paleæ cæteraque purgamenta messis in diversum levis auræ spiramine dissipantur; illa vero quæ solidiora sunt, in locum eundem excusso pulvere relabuntur: ita cogitationum nostrarum fruges quæ sunt solidæ atque optimæ, puram atque sinceram exhibent virtutis alimoniam, sicut scriptum est : *Quia non solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei* (*Luc.* iv, 4) : quæ autem inutiles sunt et vacuæ, disperguntur ut fumus ac nebula; quia sicut fumus oculis, sic iniquitas utentibus ea. Et recte fumo iniquitas comparatur, quæ velut quadam sæculari caligine aciem mentis obducit.

6. Et ideo Dominus dicit : *Cum intraveritis in terram in quam induco vos, et cum manducare cœperitis de panibus terræ illius, offeretis oblationem separatam Domino, primitias conspersionis vestræ, panem sicut oblationem de area : sic offeretis primitia confusionum vestrarum* (41), *et dabitis Domino* (*Num.* xv, 2, 3). Confusio nos sumus, diversorum elementorum quadam commistione compositi. Siquidem frigidum calido, et humidum sicco miscetur in nobis. Hæc conspersio multas habet carnis illecebras, et plurimas delectationes : sed non sunt hi primitivi hujus corporis sensus, quia ex anima et corpore constamus et spiritu. Hæc est conspersio principalis, in qua sanctificari nos Apostolus cupit, sicut ait : *Ipse autem Deus pacis* (42) *sanctificet vos per omnia; ut integer spiritus vester et anima et corpus sine querela in die Domini nostri Jesu Christi servetur* (*I Thess.* v, 23). Cujus conspersionis primitiæ spirituales sunt, hoc est, inventiones et generationes sensuum qui ex vigore animæ procedunt. Sed non omnes primitivi sensus, nisi qui malitiæ et improbitatis, atque omnis erroris exsortes sunt. Sunt autem necessariæ corporis delectationes, ut dormiendi, edendi, bibendi, deambulandi et cæteri sensus hujusmodi; sed non in his primitiæ. Et ideo

(40) Ita mss. Div. Cæteri, *quod varia*. . . *significasse diversis*, Vat. unus, . . . *significasse Judæis*. Vet. edit., *quod varie* . . . *significasse diversis*. Rom. vero, *quod variis* . . . *significasse Judæis*.

(41) Rom. edit. *conspersionum vestrarum* . . .

conspersio nos sumus. At in sensu inter conspersionem et confusionem hoc loco nulla est diversitas; quod ex ipsis Ambrosii verbis manifestum est.

(42) Edit. omnes, *Ipse autem Deus Pater*.

non in his, sed in illis Domini sacramentum, ubi castitas, pietas, ubi fides atque devotio. Cujus rei manifestum et evidens exemplum est oblatio patriarchæ Isaac, quem sacrificii modo obtulit pater nullius motu passionis inflexus humanæ, mundam offerens Deo hostiam, vacuumque formidinis, et corporeæ cupiditatis immunem, cum ipsa pietas patris devotioni cederet immolantis.

CAPUT II.

Primitias non tempore, sed sanctitate æstimari; cum fide quæ imprimis necessaria est, conjungenda ad verum sacrificium bona opera: fructu mutandum laborem, atque animam ab inutilibus liberandam esse.

7. Nunc consideremus quæ sit vis primitiarum, et utrum tempore æstimentur primitiæ, an sanctitate, hoc est, utrum omnia **208** primogenita sanctificationem habeant primitiarum. Primitiæ etenim fructuum sanctæ secundum legem (*Num. xviii, 8*); quia in his optimum festinæ fidei sacrificium est: sed fiunt sanctæ devotione, non tempore; quia non proventus sanctificat, sed devotio. Denique ubi celer proventus est, si devotio moretur, offensa contrahitur. Non ergo omnia primogenita sancta: sed omnia quæ sancta sunt, sunt etiam primogenita. Denique Cain primogenitus, sed non sanctus. Sanctus quoque Israel Dei populus, sed non primus ætate; et tamen primogenitus appellatur, sicut scriptum est in prophetis: *Primogenitus meus Israel (Exod. iv, 22)*. Et Levi sanctus, sed non primogenitus; nam tertius Liæ filius legitur (*Gen. xxix, 34*): et tamen Levitæ primogeniti nuncupati, quibus ab eo nomen est derivatum. Scriptum est enim in Numeris: *Ecce tu Levitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito qui aperit vulvam a filiis Israel, et erunt mihi Levitæ; mihi enim omne primitivum. In qua die percussi omne primogenitum Ægypti, sanctificavi omne primogenitum Israel (Num. iii, 12, 13)*. Ergo Levitæ primogeniti nuncupati, qui sanctificatione utique cæteris filiis Israel antelati sunt. Qua ratione primogeniti sint, audi Apostolum dicentem: *Sed appropinquastis Sion monti, et civitati Dei vivi Jerusalem quæ in cælo est, et decem millibus lætantium angelorum, et Ecclesiarum primitivarum (45), quæ scriptæ sunt in cælo (Hebr. xii, 22, 23)*. Quatuor ordines fecit, montis Sion, civitatis Hierusalem, celebritatis angelorum, et Ecclesiarum primitivarum, Tulit ergo Dominus Deus de medio populi Israel **D** Levitas; quia non humanarum eos consortes voluit esse curarum, sed divinæ religionis ministros. Et primogenitos sibi fecit qui vulvam aperiunt spiri-

(43) Edit. ant., et *Ecclesiarum primitiarum* (Gill., *primitivarum*) quæ scripta sunt in cælo. . . . Angelorum, et *Ecclesiarum primitivarum*. Mss. tres cum Gill. edit. consentiunt. Vat. autem unus, et *Ecclesiam primitiarum*. Laud., et *Ecclesiam primitivarum*. Et hic cum Div., quæ scriptæ sunt, etc. Totum vero locum edit. Rom. exhibet in hunc modum: *et Ecclesiarum primitivorum, qui scripti sunt. . . . Angelorum, et Ecclesiarum primitivorum*.

(44) Ita ms. Flor. At vet. edit. mss. Div. et Vat.

A talem: et ideo non erant ab utero naturæ, sicut diversorum criminum peccatores: sed destructis cultoribus sæcularibus eliguntur (44). Unde non habent cum plebeia possessione consortium, nec in medio pupuli computantur; quia verbum Dei in medio sui possident, sicut scriptum est in Evangelio: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum (Matth. xviii, 20)*. Et alibi: *Medius vestrum stat quem vos nescitis (Joan. i, 26)*.

8. Hinc ergo cognoscimus quod ante omnia fides nos commendare Deo debeat. Cum fidem habuerimus, elaboremus ut opera nostra perfecta sint. Si quidem hoc plenum est et perfectum sacrificium, sicut ipse Dominus docet nos dicens: De donis et datis tuis (45) observabitis offerre mihi in diebus festis meis, nihil detrahentes, neque dispertientes; sed plena et integra et perfecta offerentes. Festus autem dies Domini est, ubi perfectarum virtutum gratia est. Quæ tunc perfectæ sunt, si sollicitudinum sæcularium, et corporalis illecebræ victor animus delinimenta voluptatis excludat, liber a sæculo, Deo deditus, nihil de tramite directæ intentionis imminuens, nec affectus sui tempora nunc luxuriæ dividens, **209** nunc labori. Solus itaque sapiens hanc celebrat solemnitatem, nullus alius. Immunem enim hujusmodi passionum animam reperire difficile est. Divide ergo secundum rationem animæ principalia et obedientia, et tunc quid masculinum, quidve femininum sit deprehendes. Nulla enim sine labore virtus, quia labor processus virtutis est. **C** Quod etiam legis ipsius verba significant, quæ dicit: *Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis eos (Exod. xiii, 13)*. Immunda enim animantia lex a sacrificio separavit, et pro his ad vicem munda jussit offerri. Asinæ ergo partum, hoc est immundum, jubet mutari ove, quæ munda et apta sacrificio est (*Exod. xiii, 13; Levit. xxvii, 27*). Hoc est secundum litteram. Cæterum si quis sensum spiritualis legis altius (46) persequatur, libet considerare quod asina laboriosum sit animal, ovis fructuosum. Fructu ergo dicit mutandum laborem, ut finis operis sui fructus sit. Vel certe hoc modo: omnem laborem tuum, omnem industriam puro et simplici commendabis affectu.

9. *Si autem non mutabis, inquit, redimes (Exod., xiii, 13)*. Jubetur ergo secundum litteram, ut animal aliud pro immundo animali offeratur, aut pretium; ne inter decimas fructuum vel minus aliquid, vel immundum videatur offerri. Intellectus autem profundior liberandam animam tuam docet, ut de-

unus, *destructis cultoribus eliguntur*; alter Vat. et Laud., *destructis sæcularibus eliguntur*. Denique Rom. edit., *destitutis cultoribus sæcularibus eliguntur*.

(45) Mss. duo Vat. et Laud., *et datis suis*. Div. ac vet. edit., *et datis tuis*. Rom. edit., *et datis meis*. Sed locum illum his verbis in Scriptura nusquam reperimus; eumque ex variis Levitici præceptis concinnatum putamus.

(46) Edit. omnes, *sensum spiritualis intelligentiæ altius, etc.*

sistat ab iis quæ fructum non habent. Qui enim redimit se, liberat et quodam exuit debito. Relinquenda sunt opera quæ verum fructum, bonosque processus habere non possunt: qualia sunt ista mundana quorum usus non potest esse diuturnus. In quibus ipse nudus et veri vacuus effectus est; et quamvis summo quæsitus fuerit labore, animam nihil juvat. Ea enim quæ servitute animæ inferunt, inutilia sunt omnia, etsi non desit effectus. Magna videtur præliantium victoria, triumphantium gloria: sed frequenter ipsos videmus qui vicerint, rursus bellorum subjacere incertis et transferri ad hostem eventum prælii, et eo ipso quo victores, ante fuerint, fieri miseriores. Opus est ergo ut opera tua ad Deum dirigas, et ejus tibi aspiret favor. Athleta ipse qui suis non alienis decernit viribus, quoties concreditur, dubios casus subire se credit. Et cum ad coronam pervenerit, intelligit citius hanc mundi gloriam tanquam coronæ ipsius folia marcescere. Gubernator cum in portus navim subduxerit, vix finem impositum labori putat, et statim quærit laboris exordium. Solvitur corpore anima, et post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri judicii ambiguo suspenditur. Ita finis nullus, ubi finis putatur. Unde votis et pura conscientia et spiritu charitatis adhæreamus Deo nostro, et divinum nobis conciliemus favorem: precantes ut a sæcularibus curis tanquam ab immitibus et agrestibus dominis possimus absolvi atque exui, mundanoque exire servitio, in libertatem supernæ cognitionis quæ vera et sola est libertas, vocati.

210 CAPUT III.

Quod dixerat laborem fructu mutandum, exemplo Judæorum in Ægypto servientium, et Evangelii testimonio confirmat; quoniam ex loco, et quo pacto liberandu sit anima, declarat; et Christum verum Levitem, id est liberatorem nostrum, esse. Denique pulchra, de utilitate quam assert justorum familiaritas, proponit.

10. Et ut præceptum legis exemplo astruamus, cum deprimerent Ægyptii Judæorum populorum in operibus variis, et luto ac lapide, ingemuerunt filii Israel, et Domini provocaverunt in se misericordiam. Et dixit ad Moysen: *Ego exaudivi gemitum filiorum Israel, quomodo Ægyptii in servitute deprimunt eos, et memor factus sum testamenti mei. Vade et dic filiis Israel, Ego Dominus, et educam vos de potentia Ægyptiorum, et eruam vos de servitute eorum, et liberabo vos in brachio excelso, et iudicio magno, et sumam vos mihi in plebem, et ero vester Deus, et scietis quoniam ego sum Dominus Deus vester qui educam vos de potentia Ægyptiorum, et inducam vos in terram in quam extendi manum meam* (Exod. III, 7 et seq.). Ecce quomodo populus Hebræorum fructu mutavit laborem, ut qui in luto operabatur, spe regni operaretur æterni (47). Et ideo Dominus in Evangelio inanem populorum gen-

tilium miseratus laborem, qui lateres construerent lutulentæ superstitioni, et voluptati corporis dediti, solidum fidei murum ædificare non possent, velut ad quosdam asinæ fetus locutus ait: *Venite ad me, omnes qui laboratis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia sum mitis et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris* (Matth. XI, 28, 29). Qua vocatione plenius mihi videor verba legis et mysteria recognoscere: quia asinam aut commutandam ove docuit, aut redimendam pecunia; ut non solum asinæ partum ove, hoc est, mundis immunda mutemus, sed etiam redimamus. Quod videtur exprimi, si prius sacrificio purificationis, et mysterio baptismatis delictorum nostrorum inquinamenta lavemus: crimina quoque nostra bonis operibus, fideique pretio, et miseratione redimamus.

11. Pretium nostrum sanguis est Christi. Unde et apostolus Petrus ait: Non auro vel argento redempti estis, sed pretioso sanguine (I Petr. I, 18). Et Paulus dicit: *Pretio emptis estis, nolite effici servi hominum* (I Cor. VII, 23). Unde non otiose miramur in Evangelio quod super pullum asinæ sederit Dominus Jesus (Marc. XI, 7): quia populus gentilis cœpit esse Christi ostia, quia secundum legem habebatur immundus. Unde et de Levitis scriptum est (Exod. XIII, 13) quod sint redemptiones eorum: eo quod et sanctitate vitæ suæ et oratione peccata plebis lavarent (48). In quibus figura agni præcessit mysteriis verum venturum Levitem, qui proprii corporis passione tolleret peccatum mundi. Levites significatur *susceptus pro me*, vel *ipsi mihi levis*: ipse enim perfectæ virtutis habet impertiendæ populo sanitatis indicium. Ipse ergo qui pro salute universorum exspectatus advenit, pro me est utero editus virginali, **211** pro me oblatus, pro me gustavit mortem, pro me resurrexit. In quo omnium hominum suscepta est redemptio, assumpta est resurrectio. Ipse est verus Levites; ut nos Levitas faceret adhærere Deo, ipsi continuas preces fundere, de ipso salutem sperare, fugere terrena negotia, in Dei possessione numerari, sicut scriptum est: *Domine, posside nos* (Exod. XXXIV, 9). Ea est enim sola possessio, quæ nullis obnoxia tempestatibus perpetuæ gratiæ ferat fructus. Redemptor Levites est, quia vir sapiens redemptio insipientis est. Qui tanquam medicus ægrum insipientis animum fovet, et quædam aspergit solidiora menti prudentiæ medicamina, imitatus illum medicum qui de cælo venit, ut demonstraret hominibus prudentiæ vias, et sapientiæ semitas parvulis revelaret. Videbat enim laborantes non posse sine remedio salvari, et ideo medicinam tribuebat ægris. Ideo omnibus opem sanitatis detulit; ut quicumque perierit, mortis suæ causas sibi ascribat, qui curari noluit, cum remedium

(47) Mss. Laud., *spem regni operiretur æterni*.

(48) Ita mss. Edit. vero, *lavarent*. In quibus figuralis agni præcessit mysterium, etc.

haberet, quo posset evadere: Christi autem manifesta in omnes prædicetur misericordia; eo quod ii qui pereunt, sua pereunt negligentia: qui autem salvantur, secundum Christi sententiam liberentur, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. Denique et Sodoma si habuisset quinquaginta justos, non esset eversa, et si decem habuisset, esset redempta; eo quod sermo remissionis peccatorum animam servitute exuat, et disciplinæ plenitudo perfectæ mentem non sinat edaci libidinum vapore consumi.

12. Plurimum tamen refert, et moralem ædificat affectum, si etiam numerum justorum simpliciter accipiamus prodesse populorum salutem. Comprimit et resecat invidiam, confundit improbitatem, virtutem incitat, auget gratiam. Nemo enim invidere debet alteri laudem quæ sibi prosit: atque improbus quisque redemptorem suum dum suscipit, frequenter imitatur; certe veneratur, plerumque etiam diligit. Ipse etiam si aliis profuturum sciat, studiis augetur, eaque gratia connectit populos, accumulatur charitatem civium, urbium gloriam. Quam beata civitas quæ plurimos justos habet, quam celebrabilis ore omnium: quomodo benedicuntur tota de parte, et beatus atque perpetuus ejus status æstimatur! Quam gaudeo cum aliquos mites ac sapientes diu vivere video, cum virgines castas, viduas graves aspicio longævæ, velut quamdam incanam Ecclesiæ curiam quæ prætendat ipso quodam vultu et specie gravitatis quod revereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur! Non enim ipsis gaudeo, cum vivendo multa subeant tædia sæculi hujus, sed quia prosunt pluribus. Similiter dum aliquis hujusmodi decidit, quamvis longa senectute depositus, afficior; quia destituitur grex juvenum muro senili. Denique perituræ, urbis, aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium est, si decedant (49) viri consultiores, vel etiam graviores feminæ. Hinc primum ingruentium porta aperitur malorum. Sicut ergo urbs tota solidatur atque urgetur cætu sapientium, vel obitu labefactatur: ita sermo gravis, et quidem senilis **212** plenus prudentiæ stabilire uniuscujusque animam, et confirmare mentem solet. Jam si accedat multarum lectionum usus, plurimorum præceptorum et consiliorum quidam senatus, velut perpetuum urbis ejus quæ in singulorum est præcordiis, statum efficit.

CAPUT IV.

Quare Moyses Levitas appellavit primogenitos et redemptores, eorumque urbes redemptrices designavit? Cur non sit absurdum piis cohærire facinorosos? De duabus in Deo virtutibus, misericordia et justitia, atque earum ministris: deque eo quod malitiæ egressus semper virtutis operetur ingres-

(49) Vet. edit. et duo mss., si decidant; unus, si decidantur. Omnes edit., viri consultiores; mss. viri consultiores.

A sum, et contra; ut Evangelicis exemplis comprobatur.

13. Ideo ergo primogenitos et redemptores cæterorum Levitas Moyses appellavit (*Num. III, 12*); quod maturioris et utilis sententiæ viri altero senectutem quamdam animæ præferant, altero redemptionem conferant. Unde et civitates Levitarum in Veteri Testamento redemptrices significavit Moyses (*Num. xxxv, 6*): quia is qui confugit ad eam animam, in qua habitat Dei Verbum, quæ urbis modo munita atque vallata sit, perpetuam libertatem acquirit sibi. Sicut enim in civitatibus Levitarum erat pænarum remissio; ut si quis ad eas confugeret, qui non voluntariam necem hominis admiserat, nulli eum occidere liceret intra urbes duntaxat positum Levitarum: Ita quem peccati proprii pœnitet, quod aut imprudenter aut invitus admisit, si Levitarum adhærat incolatui, et ab illis præceptoribus qui Dei mandata dispensant, recedendum non putet, lex ipsa ab omni eum commissi flagitii pœna supplicioque liberat.

B 14. Nec absurdum putes quod facinorosi cohabitant piis, ac maculosi sacratis. Opus enim habent purificari qui aliquo polluti sunt delictorum contagio. Et quodammodo diverso genere causa concurrunt. Sicut enim Levites mundanis voluptatibus abdicatus, exsul est culpæ, ita sanguinis reus, fugitivus est patriæ. Sed hoc interest, quod iste necessitate suos deserit propter metum legis: minister autem Dei humanarum consortiis renuntiat passionum, et quadam carnalis illecebræ se abdicat necessitudine propter studia virtutis. Etiam illud non abhorret a vero, quod et iste velut quasdam in se manus injicit; ut interficiat voluptates sui corporis, et quemdam suæ carnis operetur interitum. Interfecit nempe Moyses Ægyptium, et fugax factus est de terra Ægypti, ut declinaret ejus terræ tyrannum. Sed non ante illum interfecisset Ægyptium hominem, nisi prius in se nequitiae spiritalis Ægyptium interemisset, et abdicasset se regalium luxu honorum, majus patrimonium æstimans thesauris Ægypti opprobrium Christi. Quod stultis quidem videtur opproprium: nobis autem illud opproprium Dominicæ crucis virtus Dei est atque sapientia.

C 15. Accedit eo, quod duo quædam in Deo principalia sunt genera virtutum, unum quo remittit, aliud quo vindicat. Remittuntur peccata per Dei verbum (50), cujus Levites interpres et quidem exsecutor est (23, q. 5, cap. *Remittuntur*; et *De pœnit.* diet. 1, cap. *Verbum Dei*): remittuntur etiam per **213** officium sacerdotis, sacrumque ministerium: puniuntur quoque per homines, sicut per judices, qui potestate ad tempus, utuntur sicut Apostolus docet dicens: *Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa;*

(50) Gratianus, *de Pœnit.*, dist., c. *Verbum Dei*, et Magister sent. in iv, dist. 18, in hoc loco citando nec verba nec sensum Ambrosii exhibent.

Dei enim minister est tibi in bonum (51). *Si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium portat; Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit* (Rom. XIII, 3, 4). Puniuntur peccata etiam per populos, sicut legimus (Isa. XIII, 17; quia sæpe ab alienigenis Dei jussu excitatis propter divinæ majestatis offensam subjectus factus est populus Judæorum. Nec is quidem (45, q. 1, cap. *Nec is qui*) qui invitatus aliquod fecerit homicidium, extra ministerium est. Siquidem lex ait de eo: *Quia Deus dedit eum in manus ejus.* (Exod. XXI, 13). Manus ergo ejus instrumenti modo divinæ ultioni ministerium præbuerunt. Levites igitur minister remissionis est: percussor autem qui tamen non ex dispositione, sed præter voluntatem fecerit homicidium, divinæ minister est ultionis.

16. Illud quoque specta, quia cum interficitur impius, Christus infunditur. Et ubi abominatio aboletur, sanctificatio congregatur (52); quia Dominus dixit: *In ea die qua interfeci omne primogenitum Ægypti, sanctificavi mihi omne primogenitum Israel* (Num. III, 13, XVIII, 17). Quod non ad unum diem afflictionis Ægypti referes, sed ad omne tempus. Cum enim renuntiatur improbitati (32), q. 1, cap. *Cum renuntiat*), statim asciscitur virtus. Egressus enim malitiæ virtutis operatur ingressum: eodemque studio quo crimen excluditur, innocentia copulatur. Habes hoc in Evangelio (Joan. XIII, 2); quia ubi Satanæ immisit se in cor Judæ, Christus recessit ab eo, momentoque eo quo illum recepit, hunc amisit. Denique sic scriptum est: *Et post buccellam introivit in eum Satanæ* (Ibid. 27). Dixit ergo illi Jesus: *Quod facis, fac celerius* (Ibid.). Quid illud? Ut quia introierat in illum Satanæ, ipse abiret a Christo. Ejicitur itaque et excluditur, eo quod jam cum Domino Jesu esse non possit; quia cœperat esse cum Diabolo; nulla enim communicatio Christi cum Belial. Unde statim imperio expulsus abcessit, sicut legimus, dicente Evangelista: *Qui cum accepisset buccellam, exivit continuo* (Ibid. 30); erat enim nox. Non solum exivit, sed continuo, et nocte exivit. Nec mirum si noctis tenebras habebat, qui Christum deserebat. Verum sicut ipse receptus a diabolo, exclusus a Christo est: ita Zachæus renuntians avaritiæ, Christum recepit. Meritoque videns studium ejus, quod in arborem ascendisset, ut transeuntem Jesum videret, dicit Dominus: *Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua manere me oportet. Et descendit festinans, et excepit illum gaudens* (Luc. XIX, 5, 6). Sed excipiendo Christum, exclusit avaritiam, relegavit perfidiam, renuntiavit fraudibus. Aliter enim non

(51) Codex Vat. unus, *Dei enim minister est vindex in iram, tibi in bonum.* Edit. Era. et Gill., *Dei enim ministra est tibi in bonum.*

(52) Mss. duo, *consecratur.* Edit. Rom., *cumulatur.* Vet. cum tribus aliis mss., *congregatur.* Et post tria verba ubi Rom. edit. cum duobus mss., *die qua interfeci,* etc.; ibi vet. edit. cum tribus aliis codicibus, *die in qua interfecero... sanctificabo*

ingreditur Christus, nisi ut vitia excludat; quia non cohabitatur erroribus. Denique de templo ejiciebat nummularios, quia ipse volebat habitare. Unde Zachæus hoc intelligens, quia Christum vetere suo suscipere affectu non poterat, superiora vitia extirpare suo jussit hospitio, ut Christus intraret. Merito igitur 214 Pharisæis obmurmurantibus quod Dominus Jesus ad hominem peccatorem divertisset manere, dixit ad Dominum: *Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus; et si cui aliquid fraude abstuli reddo quadruplum* (Ibid. 8). In quo illis respondit qui dicebant peccatorem Christo hospitium non debuisse præbere: Hoc est, jam non sum publicanus, non sum ille Zachæus, non prædo, non fraudator. Reddo quæ sustuli, reddo qui auferre consueveram (53). Jam dono pauperibus, quos ante nudabam: jam mea confero, qui aliena rapiebam. Fugerunt crimina postquam Christus intravit. Discussa est omnis carnalium cæcitas passionum, ubi æternæ vitæ lumen infusum est.

CAPUT V.

Adipes ac pinguedo sacrificiorum et hostiarum quid significant.

17. Diximus de primogenitis, dicamus etiam de adipibus, de quibus satis docet David dicens: *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea* (Psal. LXII, 6). Et supra ait: *Et holocaustum tuum pingue fiat* (Psal. XIX, 4). Hoc docens acceptabile esse sacrificium, quod pingue, quod nitidum, et quodam pabulo fidei ac devotionis, verbique cælestis uberiore alimonia saginatum est. Frequenter pingue opus dicimus quod spissum et operosum intelligi velimus: et opima hostia prædicatur, quæ non sit tenuis, non sit exilis. Unde et sacrificium pingue recte nuncupamus, quod optimum cupimus declarare (54). Sed etiam illud documento, est quod pingues vaccæ prophetica interpretatione annis fertilibus comparatæ sunt (Gen. XLI, 26).

CAPUT VI.

Quid sibi velit quod Dominus ait; Si recte offeras, non recte autem divides, peccasti, quiesce (Gen. IV, 7 sec. LXX); *et de quatuor generibus quibus sacrificia commandabantur, quorum si quid desit, sacrificium non probatur, cum pulcherrima istorum morali interpretatione.*

18. Nunc consideremus quid sit quod ait Dominus; *Si recto offeras, non autem recte divides, peccasti, quiesce.* Quod indicium est Deum non muneribus oblatis placari, sed offerentis affectu. Denique condemnati oblationis intellexit Deo sacrificium suum non probatum, et tristis est factus.

mihi, etc.; sic etiam Gratian, loco citato. Sed hæc lectio cum sacro textu minus consentit; legitur enim ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐπάταξα πᾶν πρωτότοκον... ἡγάσσα ἑμοί, etc.

(53) Rom. edit., *quæ auferre consueveram.*

(54) Edit. vet. ac Paris, *quædam, quod optimum cupimus declarare.*

Quando enim mens sibi recti est conscia, gratulatur, et infusione quadam spiritali repletur animus gaudio, cum alicujus vel studia, vel opera a Deo probantur. Tristitia igitur Cain conscientiae testimonium, repulsæ indicium est. Et quamvis obtulit munus : tamen quia non recte et jure divisit, culpam incidit.

19. Quatuor enim genera sunt quibus sacrificia commendabantur. Si aut nova novorum essent, aut frixa, aut divisa aut continua (55). Nova novorum primo tempore anni, quæ specie (56) in primogenitis fructibus æstimabantur : nunc autem revelatum est eos significari, qui per baptismatis **215** sacramenta renovantur. Hoc est enim vere sacrificium primitivum, quando unusquisque se offert hostiam (Rom. xii, 1), et a se incipit, ut postea munus suum possit offerre. Nova igitur fides renovatorum, valida, pubescens, incrementum virtutis acquirens, non remissa, non fessa, non senio quodam marcida, et vigore ignava, apta sacrificio est, quæ pullulet quodam virenti germine sapientiæ, et juvenili divinæ cognitionis fervore pubescat ; habeat tamen succum doctrinæ veteris. Sicut enim Novi, ita et Veteris Testamenti debet doctrina concurrere, quia scriptum est : *Manducate vetera veterum, et vetera a facie novorum auferte* (Levit. xxvi, 10). Cibus nobis sit cognitio patriarcharum, epuletur animus in prophetarum oraculis : tali sagina mens pascatur interior. Sed jam non species agni sit, at veritas corporis Christi. Non umbra legis perstringat oculos : sed aperte Dominicæ gratia passionis, et splendor resurrectionis aciem mentis illuminet.

20. Si autem offeres sacrificium de primitivis ovibus, frixum in igne, frixum pingue, offeres sacrificium primitivorum, sicut scriptum est (Levit. vii, 2) : quod significat fidem tuam velut igni probatam esse debere, et sancto fervere spiritu. Denique coxit lentem Jacob, et fratri primatus benedictionis eripuit, quos utique solida consequeretur fides. Hic ergo robustus et vividus (57) augebatur : ille autem qui cibum suum coquere nesciebat, fatigatus atque deficiens defluebat. Uratur igitur verbo Domini sicut igne virtus animæ tuæ. Vide ustum Joseph, sicut scriptum est : *Eloquium Domini ussit eum* (Psal. civ, 19). Torreatur fides tua sicut spicæ messium. Tunc enim maturitatem fructuum præferunt, cum eas primo solis processu tempora æstiva torruerint. Sermo igitur plurimus Scriptorum animam confirmat, et quodam spi-

ritalis gratiæ colorat vapore : rationabilia quoque inventa corroborat, dissolvitque omnem vim irrationabilium passionum. Ideoque Esau laxatis virtutis suæ nexibus dissolutus est. Illi autem qui succincti lumbos non crudum, neque coctum in aqua, sed assatum in igne caput agni edere juebantur, sicut habes in Exodo (Exod. xii, 9), forti ac fideli animo, pedestri itinere maria transfretarunt. In Evangelio quoque assos pisces Dominus Jesus manducabat, sicut scriptum est (Luc. xxiv, 43), in quo plenitudo sancti Spiritus redundabat. Et fortasse Ideo deficiebat Esau, quia coctum in aqua desiderabat cibum, quem Jacob quasi inhabilem sibi donavit infirmo.

21. Oblationem atque orationem oportet non confusam esse, sed competenti divisione distinctam. In omni enim re confusione melior est distinctio (58) : multo magis in oratione atque oblatione, quæ nisi certas divisiones habeat, fit obscurior. Ideoque hostiæ plerumque membra lex dividi jubet, et holocausta offerri (Levit. i, 6) : ut sine administione et operimento aliquo (59) nudum sacrificium sit : eo quod nuda atque omnibus exuta involucris debeat fides nostra fervere : ne vagis et fallacibus (60) opinionibus induatur, sed pura atque sincera simplicitas mentis appareat. Deinde in partes dividatur congruas. Virtus enim **216** genus est, quæ dividitur in plurimas species : sed principales quatuor sunt, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Redoleat igitur oratio tua prudentiam erga cognitionem Dei, et veritatem fidei : redoleat temperantiam quam etiam a conjugibus exigendam putavit Apostolus dicens : *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi* (I Cor. viii, 5). Et lex castigatos (61), ante hesternum et nudius tertianum diem ad sacrificium accedere jubet (Exod. xix, 10). Fortitudinem teneat oratio, ut nullo interpoletur metu, nulla lassitudine deficiat. Tunc enim debet esse intentio ad precandum robustior, cum urgemur adversis. Justitiam custodiat precatio, quam si tenuisset Judas, non in peccatum facta esset ejus oratio. Quando enim magis ab injustis operatis ac pravis studiis abstinere debemus, quam tunc quando Dei justitiam deprecamur ? Et ideo Dominus, ut cordi nobis esset justitia : *Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur propter justitiam : quoniam ipsorum est regnum cælorum* (Matth. v, 10). Hæc enim defuit Judæ : nam si adfuisset, non tradidisset Dominum, non prodidisset magistrum. Defuit sacrificio etiam Cain istius, qui si tenuis-

(55) Apud Philonem a quo hæc desumpsit Ambrosius, legitur *καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐπεικτά*, id est, *et tandem comminuta*. Sed in interpretatione allegorica non differunt.

(56) Sic tres mss. et edit. ant. Ms. Laud., *quæ spicæ*. Lectio forte non contemnenda. Rom. edit., *quæ species*.

(57) Cod. Div. et Laud., *Hic ergo rubus* (forte *rubus*) *et individuus*.

(58) Mss. duo Vat., Div. et Laud., cum antiq. edit, *In omni enim confusione melior est distinctio*.

(59) Vet. edit. cum quatuor mss., *operimento aquæ* ; e quibus unus Vat., *mundum sacrificium sit*.

(60) Vet. edit. et cod. Flor., *Ne vanis et fallacibus* Rom. sola, *ne variis*, etc.

(61) Edit. omnes, *Et lex castigatos*, etc.

set justitiam, Domino debuit primitiva munera, A non posteriora deferre. Defuit itaque ei divisio, ideoque responsum ait : *Si recte offeras, non autem recte divides, peccasti, quiesce.* Vides quantum sit vitii. Ubi deest divisio, ibi totum sacrificium refutatur.

22. Superest ut de continua et jugi oratione dicamus, quod immorari nos et vacare orationi oportet. Pernoctabat Dominus in oratione, non ut sibi met prodesset, sed ut nos doceret. Frequens enim oratio quamdam operatur disciplinam orandi : quia ipse usus docibiles Dei facit, indocibiles negligentia. Bona igitur exercitatio. Denique corporis virtus exercitatione augetur frequenti : at inexercitata minuitur et labitur. Plurimi enim exercitii dissuetudine etiam naturalem dissolvere virtutem. Similiter animæ fortitudo exercitationis assiduitate solidatur : ut labor ipse disciplinæ sit non oneri futurus, sed usui. Hunc cibum menti nostræ deferamus, qui multa attritus meditatione ac politus, cor hominis sicut illud cœleste manna confirmet. Quod non otiose tritum ac politum accipimus : eo quod cœlestium scripturarum alloquia diu terere ac polire debemus, toto animo et corde versantes : ut succus ille spiritalis cibi in omnes se venas animæ diffundat. Ergo si tanquam pubescens adolescat fides, quæ defectum senescentis devotionis ableget, et spiritu ferveat, et congrua distinctione teneatur mensura legitimæ divisionis, et assiduitas commendat gratiam ; tunc fit illud pingue, et tanquam adipale precationis genus, de quo dicit Propheta : *Impinguasti in oleo caput meum (Psal. xxii, 5).* Sicut enim agni multo lacte pinguescunt, et sicut oves bene pastæ adipe nitent : Ita apostolico succo pasta fidelium pinguescit oratio.

23. Horum si desit aliquid quæ superius diximus, sacrificium non probatur. Ideoque dictum est ad Cain : *Si recte offeras, non autem recte divides peccasti.* Namque mundus ipse distincte legitur factus, cum esset ante incomposita pars ejus : quia *Terra erat invisibilis, et incomposita (Gen. i, 2).* Nempe lux primum facta est, et vocavit Deus lucem, et separavit Deus inter lucem et tenebras, et vocatæ sunt tenebræ nox. Et per ordinem singula quod facta sint legimus, cœlum, terra, ligna fructifera, animalia diversa. Distributa autem sunt leviora superioribus, ut aer et ignis : graviora inferioribus, hoc est terra et aqua. Utique simul omnia fieri jubere potuit Deus : sed distinctionem servare maluit, quam nos in omnibus imitemur negotiis, et maxime in vicissitudinibus gratiarum, in quibus non satis est reddere quod acceperis, sed commendare quod reddas. Nam si quis debitum solvat, et in referendo injuriam faciat creditori, intolerabilius est utique, quam non reddidisse quod debebat. Non

ergo quantitas solutionis, sed animus reddentis, et qualitas consideratur, et affectus. Recte igitur Cain obtulit ; quia oblatio insigne devotionis, et indicium gratiarum est : sed non recte divisit ; quia ante omnia Deo debuit deferre primitias, ut a gratia inchoaret auctoris. Etenim divisionis hic ordo est, ut prima secundis, non primis secunda præcurrant : et cœlestia terrenis, non terrena cœlestibus præferantur.

CAPUT VII.

Deum qui in Adamo docuit non peccandum, in Caino docuisse non defendendum peccatum. Et ibi quam proclive sit ab impietate in alia scelera præcipitari.

24. Sed quia Cain confudit hunc ordinem, dicitur ei : *Peccasti, quiesce (Gen. iv, 7).* Omnia docet Deus. Primum ne pecces, ut in Adam monuit : secundo, si peccaveris, quiescas, ut in Cain doceris. Erubescere enim debemus, et condemnare peccatum, non defendere ; quoniam pudore culpa minuitur, defensione cumulatur. Et silendo corrigimur, contentione prolabimur. Sit saltem verecundia, ubi non est absolutio. Inde illud : *Justus in exordio sermonis accusator est sui (Prov. xviii, 17).* Et iterum ab ipso Domino alibi dictum legimus : *Dic iniquitates tuas, ut justificeris (Isa XLIII, 26).* Quanta pudoris gratia, ut justitiam teneat verecundia, quam culpæ reatus abstulerit ! Ideo autem ait : *Quiesce,* quoniam non habes quod excuses. Culpæ ipsius ad te conversio est. Non enim frater ei adducitur (62), sed error ascribitur, cujus ipse sibi auctor est. In te, inquit, revertitur crimen, quod a te cœpit Non habes in quo necessitatem, magis quam mentem tuam, arguas. In te retorquetur improbitas tua, *tu princeps es illius (Gen. iv, 7).*

25. Bene ait : *Tu princeps es illius.* Etenim impietas mater quædam est delictorum : et qui graviora peccaverit, in cætera facile prolabitur. Quomodo enim potest ab humanis temperare qui divina violavit, et hominibus bonus esse qui Deum læsit ? Atrociorum igitur scelerum reatum vitia reliqua sequuntur ; quoniam quo flagitiosa propenderint, eo inclinant cætera. Tu ergo princeps operis tui, tu dux criminis. Non te invitum, 218 non imprudentem error attraxit : sed voluntarius reus iudicio, non lapsu fecisti dolum, quo divinæ injuriæ reum ipse convincis.

CAPUT VIII

Cain admonitione sprete insolentiam et crimen auget. Ejusdem verbis : Eamus in campum, significari ostenditur pravis actionibus deserta loca et sterilia convenire.

26. Admonitus igitur ut quiesceret, auget insolentiam, acerbatur flagitium. Quid igitur sibi vult quod ait : *Eamus in campum (Gen. iv, 8) ;* nisi

(62) Antiq. edit., *adjicitur. Rom. et mss., addicitur.*

quia locus pudus gignentium eligitur parricidio? Ubi enim frater habebat occidi, nisi ubi fructus deesset? Tanquam præsagens natura tanti sceleris loco germina denegaverat: quia non conveniebat ut idem solum et contagia parricidalis sanguinis reciperet præter naturam, et fructus secundum naturam germinaret. Merito ipse dicit: *Eamus in campum*. Non dicit: *Eamus in paradysum*, ubi poma florent; non in aliquem cultum et fructiferum locum. Ipsi parricidæ indicant fructum se sceleris habere non posse, nec penes eos fructum manere, qui tantæ impietati præbuerint officium. Nam ipsam refugiunt elementorum benignitatem, ut iste Cain qui videtur veritus ne largior boni terra proventus triste facinus impediret, et liberalitatis assuetudine genitalis, quæ facit sibi fetus et fructus varios germinascere, in hoc quoque criminis apparatu vel muta specie sui fraternum revocaret affectum. Latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter erubescit quasi adulterii consciam, parricida terrarum fecunditatem fugit. Quomodo enim poterat communis partus videre consortia, qui consortem sui sanguinis trucidabat? Joseph in lacum mittitur siccum, Annon intra domum occiditur. Justum igitur natura est imperitata iudicium, ea loca in quibus erat futurum parricidium, muneris sui dote privando: ut ex innocentis soli quadam damnatione ostenderet quanta essent futura supplicia noxiorum (63). Propter scelus igitur hominum et ipsa elementa damnantur. Denique David montibus in quibus Jonathas cum patre interemptus est, perpetuæ pœnam sterilitatis optavit dicens: *Montes qui estis in Gelboe, neque ros, neque pluvia cadat super vos; montes mortis* (64) (II Reg. I, 21).

CAPUT IX.

Deum interrogasse Cainum, non ut disceret, sed ut eum ad confitendum induceret. Hujus responsio in Deum ac naturam impia; eique opposita Dei responsio germanitatis pietatem egregie docere ostenditur. A Deo justos audiri etiam mortuos, quod nimirum ei vivant, et peccatores mortui sint. Hos malis præsentibus ac futuris cruciari, magis tamen sollicitari præsentibus.

27. Nunc consideremus qua ratione interrogavit Deus Cain ubi esset frater suus, quasi nesciret occisum. Sed quod ad scientiam Dei spectat, negantem arguit, et inficanti quasi sciens respondit: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat* (Gen. IV, 10): quod autem ad rationem profundam attinet, 219 peccantes admonet ad pœnitentiam. Confessio enim pœnarum compendium est. Inde in iudiciis sæcularibus impositi equuleo torquentur negantes, et quædam tangit iudicem miseratio

A confitentis. Est quædam in peccatis verecundia, et pœnitentiæ portio crimen fateri, nec derivare culpam (65), sed recognoscere. Mitigat iudicem pudor reorum, excitat autem pertinacia denegantium. Vult te provocare ad pœnitentiam (66) Deus, vult de se sperari indulgentiam, vult demonstrare tua confessione quod non sit auctor malitiæ. Nam qui peccatum suum ad quamdam referunt, ut gentiles asserunt, decreti aut operis sui necessitatem, divina arguere videntur, quasi ipsorum vis causa peccati sit. Qui enim necessitate aliqua coactus occiderit, quasi invitus occidit. Ea vero quæ a nobis sunt, excusationem non habent: quæ autem præter nos sunt, excusabilia sunt. Sed quanto gravius peccato ipso ad Deum referre quod feceris, et reatus tui invidiam transfundere in auctorem non criminis, sed innocentie.

B 28. Perpende autem parricidæ responsionem: *Nescio, inquit, numquid custos fratris mei ego sum* (Gen. IV, 9)? Etsi contumaciam prodat hic sermo, sonat tamen quia si bonum fratrem considerasset, custos debuit esse pietatis. Quem enim magis, quam fratrem servare debuerat? Sed quomodo germanitatis servaret officium, qui necessitudinis non agnovisset affectum (67)? Aut quomodo fieri posset, ut naturæ obedientiam deferret, qui Deo reverentiam non exhiberet? Negat primum quasi apud ignorantem: recusat fraternæ munus custodiæ, quasi exsors naturæ; declinat iudicem, quasi liber arbitrii. Quid miraris si pietatem non agnovit, qui non agnovit auctorem? Et ideo doceris hac serie Scripturarum fidem esse radicem virtutum omnium. Unde et Apostolus ait: *Quia fundamentum nostrum Christus est* (I Cor. III, 11); et quidquid supra hoc fundamentum ædificaveris, hoc solum ad operis tui fructum, et ad virtutis proficere mercedem.

D 29. Congruè igitur respondit Dominus tam imprudenter neganti, dicens: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat* (Gen. IV, 10), hoc est, cur nescis ubi est frater tuus? Soli eratis cum duobus parentibus, inter paucos frater te latere non debuit. An quia parentes tui accusatores esse non possunt? Nolo enim ut ea necessitudo quæ est auctor salutis, fiat auctor periculi. In te solo leges suas natura amiserit. Ideo ergo putas crimen latere, quia parentes accusare non debent? Sed eo major est condemnatio tua. Nam si chara necessitudinis nomina accusare non debent, multo magis non debent occidere. Sed si me testem abnuis, et refugis arbitrum, vox sanguinis fratris tui testis est, quæ ad me clamat. Illa te majore auctoritate arguit, quam si frater viveret. Soli eratis: quis eum

(63) Edit. Vet, ostenderet futura supplicia noxiora. Rom., ostenderet quanto forent noxiora futura supplicia. Mss. quatuor, ostenderet quanta essent futura supplicia noxiora. Legendum forte, quanto essent, etc. Nos vero Laud. codicis lectionem, ut omnium optimam, sumus secuti.

(64) Montes m. in sola Rom. edit. desiderantur.

(65) Ms. Laud., nec dejurare culpam. Melius alii et edit., derivare. Est autem culpam derivare, eam a se in alium transferre.

(66) Tres mss. vult te provocare ad veniam.

(67) Div., non agnovisset effectum.

potuit alter occidere? Si accusas parentes, parricidam probas. Potuit fratrem occidere, qui non par-
cit parentibus. Potuit parricida 220 esse, qui de parricidis se ortum probare desiderat.

30. Et bene ait : *Vox sanguinis fratris tui clamat*, non frater clamat. Hoc innocentia et gratia germanitatis etiam in ipsa morte servat (68). Non accusat frater Abel, ne videatur parricida. Non accusat vox ipsius, non anima ejus, sed vox sanguinis accusat, quem ipse fudisti. Tuum te ergo facinus, non frater accusat. Simul querela criminosa (69) adimitur. Non potest de alieno testimonio queri, qui crimen proprio facinore confitetur. Minor est sermo, quam factum. Est tamen etiam terra testis, quæ cepit sanguinem. Et bene ait : *Vox sanguinis fratris tui de terra clamat* : non dixit, de fratris clamat corpore, sed *de terra clamat*. Et si frater parcit, terra non parcit. Si frater tacet, terra condemnat. Ipsa est, in te et testis et iudex : testis acrior, quæ adhuc parricidii tui sanguine madet : iudex asperior, quæ tanto scelere coinquinata est, ut aperiret os suum, et exciperet sanguinem fratris tui de manu tua. Et illa quidem aperuit os suum, quasi exceptura de fratribus verba pietatis, nihil timens cum fratres videret, quæ sciret jus germanitatis amoris incentivum esse, non odii. Nam quomodo poterat parricidium suspectare, quæ adhuc non viderat homicidium? Sed tu effudisti sanguinem, cujus dolens ipsa contagium : *Non augebit* (70), inquit, *virtutem suam dare tibi* (Ibid. 12). Quam innocens ultio, ut quæ tam graviter violata fuerit, satis habens non prodesse, non quærat nocere.

31. Non mediocre etiam dogma quod ait : *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat* : quia Deus justos suos audit etiam mortuos, quoniam Deo vivunt. Et merito pro viventibus habentur; quia etiam si corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, et illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur æterna. Justorum ergo audit sanguinem : avertit se autem a precibus impiorum; quoniam etiamsi videantur vivere, miseres tamen sunt omnibus mortuis, carnem suam sicut tumulum circumferentes, cui infelicem infoderunt animam suam. Quid enim aliud est quam sepulta, quæ intra humum volvitur, et terrenæ avaritiæ cupiditatibus, cæterisque vitiis includitur, ut gratiæ cœlestis auram spirare non possit? Hujus modi peccator a terra maledictus est, quæ est infima et postrema pars mundi. Superius utique cœlum, et quæ in cœlo sunt, sol, luna, et stellæ, Throni, Dominationes, Principatus, et Potestates, Cherubim et Seraphim.

(68) Ita edit. tum priscæ, tum recentiores. Contra vero mss. omnes, *hoc est, innocentiam et gratiam germanitatis etiam in ipsa morte servat*. Difficile sit, utra lectio melior, pronuntiare.

(69) Edit. omnes ac mss. Flor. et Vat. unus, *querela criminosa* : Vat. alter., Div. ac Laud., *querela criminosa*.

A Non est ergo dubium quod eum et superiora damnaverint, quem inferiora damnarunt. Nam quomodo absolvitur pura illic cœlestique sententia (71) quem nec terræ potuerunt absolvere? Et ideo gemens et tremens jubetur esse super terram.

32. Evidens generalisque ratio, quia omni improbo mala adsunt, et adfutura sunt. Quæ adsunt, tristitiam operantur; quæ futura, formidinem. Sed improbum plus præsentia, quam futura 221 sollicitant. Unde et Cain dixit ad Deum : *Major causa mea est, quam ut dimittatur mihi. Si derelinques me hodie, a facie tua abscondam me* (Gen. iv, 13, 14). Nihil enim gravius quam errantem a Deo deseri, ut se revocare non possit. Mors peccatoris finem peccandi affert : vita autem divino gubernaculo destituta præcipitatur, et in graviora prolabitur; ut si gregem pastor relinquat, incursent bestię : ita cum Deus deserit hominem, ingruit diabolus. Grave est præsertim insipientibus non habere rectorem. Serpit malitia, vulnus augetur, ubi medicina defuerit. Abscondit se autem qui velare vult culpam, et tegere peccatum. Qui enim male agit odit lucem, et tenebras et suorum quærit latibula delictorum. Justus autem non abscondere se a Domino Deo suo, sed ipse magis se offerre consuevit dicens : *Ecce sum ego qui non habeo criminosa conscientiam, quam timeam deprehendi*.

33. Merito ergo se abscondit male conscius, et ait : *Omnis qui invenerit me, occidet me* (Ibid. 14), Angustæ mentis homo præsentem mortem veretur, perpetuam negligit, et divinum iudicium non reformidat : interitum solum corporis deprecatur. Sed a quo timebat occidi, qui solos parentes habebat in terris? Potuit quidem et incursus bestiarum timere, qui legis divinæ jura violaverat; nec præsumere de subjectis animalibus cæteris, qui hominem docuerat occidi. Potuit et parentes parricidas timere, qui docuerat parricidium posse committi. Potuerunt enim et parentes de filio discere, quod didicerunt posteri de parente.

CAPUT X.

Dei comminatio. Si quis occiderit Cain, etc., *moraliter explicatur; in signo posito super eodem divina clementia declaratur, sicut et in eo Caini dementia, quod mortem temporalem plus timuerit, quam æternam. Hinc pulchre disseritur de incorruptibilitate animæ, ac futura vita. Tandem iudicium non præpropere ferendum, nec rursus inultum crimen sinendum esse ostenditur*.

34. Nunc consideremus qua causa dixerit Deus : *Omnis qui occiderit Cain septies vindictam exsolvet* (Gen. iv, 15); et qua ratione signum super

(70) Codices Vat. unus, Div. ac Flor., *non audebat inquit, virtutem*, etc. Tamen apud LXX constanter legere est : *οὐ προσθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναί σοι*. Pro qua habetur in Vulg. *Non dabit tibi fructus suos*.

(71) Edit. ac pauci mss., *absolvitur puræ illi cœlestique sententiæ*.

eum ponitur, ne occidatur parricida, cum prospectum non fuerit, ne innocens occideretur. Octavus est homo, habet rationabile quo præstet cæteris, habet et quinque corporis sensus, habet etiam vocem, habet et generandi gratiam. Hæc septem nisi illo rationabili regantur, subjecta morti sunt: et ideo stultus in his habet omne periculum sui. Qui ergo rationabile illud amiserit, frustra de istorum sibi usu septem carnalium munerum blanditur. Dissolvuntur hæc omnia, nisi habentis quibusdam rationis astricta sint. Mors itaque rationis, mortem operatur irrationabilium passionum. Sed illud melius quod septimus numerus quietis et remissionis est. Ergo qui alii non pepercit peccatori, et munus ei remissionis peccatorum inviderit, ipse sibi spem remissionis eripiet, et erit in eo pari mensura vindicta de gratia.

35. Quod autem signum posuit super Cain, ne quis eum occideret, reflectere voluit errantem, **222** et beneficio suo invitare ad correctionem. Ipsi enim nos facilius committere solemus, quorum habemus gratiam. Nec tamen, magna concedit: sed in eo ipso imprudentiam insipientis ulciscitur, qui cum esset perpetuis suppliciis obnoxius, non remitti sibi pœnam poposcit, sed vitam corporis hujus obsecrandam putavit (72), in qua plus ærumnæ est, quam voluptatis. Mors enim una est in secessione animæ et corporis, et in fine istius vitæ, quæ, simul ut venit omnes corporis dolores auferre, non augere consuevit. Metus vero qui hanc vitam viventibus frequenter ingruunt, mœstitiæ, dolores, gemitus, diversique cruciatus, gravitatum, et ægritudinum vulnera, plurimas etiam mortes generi humano inferunt, ut ista mors remedium esse videatur, non pœna. Non enim peremptoria est, per quam non adimitur vita, sed ad meliora transfertur. Nam si nocentes moriuntur, qui gradum a peccatis revocare noluerint; vel inviti tamen finem non naturæ, sed culpæ adipiscuntur, ne plura delinquant, quibus vita fenus est delictorum. Si autem bonæ spei compotes sunt, migrare magis quam deficere credendi sunt.

36. Inseritur hoc loco dogma de incorruptione animæ, quod ipsa vera et beata vita sit, quam unusquisque bene conscius vivit multo purius ac beatius, cum hujus carnis anima nostra deposuerit involucrum, et quodam carcere isto fuerit absoluta corporeo; in ullum superiorem revolans locum, unde nostris infusa visceribus compassione corporis hujus ingemuit, donec commissi gubernaculi munus impleret; ut carnis hujus irrationabiles motus rationabili ductu regeret et coerceret. Inde est quod postea prophetæ in captivitatem cum populo Judæorum transierunt; ne reliqua plebs

(72) Ita. mss. omnes. Vet. autem edit., *observandum putavit*. Sola Rom. edit., *servandum putavit*.

(73) Ms. unus Vat. cum vet. edit., *in judicando*. Alii et edit. Rom., *in vindicando*.

(74) Ita edit. omnes magno consensu. At mss.

A sanctorum, destituta præsidio, consilioque viduata, graviores subiret ærumnam: sed magis frequentibus commonita oraculis prophetarum, ad Dominum Deum suum pio rediret affectu; ne, adversis captivitatis attrita, proueret in perfidiæ peccatum, salutisque perpetuæ remedium desperaret.

37. Redarguuntur itaque hoc in loco qui unicam hanc vitam putent esse, quæ sit in hoc sæculo (omnia plena lapsus, plena mœroris sunt) et redarguuntur simplici serie gestorum. Ecce enim justus, innocens, pius, propter gratiam devotionis odia fratris incurrens, immaturus adhuc ævi sublatus est parricidio; et iniquus, sceleratus, impius, etiam fraterna cæde pollutus longævam, duxit ætatem, duxit uxorem, posteritatem reliquit, urbes condidit, et hoc meruit permissione divina. Nonne in his aperte vox Dei clamat? Erratis, qui putatis hic esse omnem vivendi gratiam: non intelligitis, non advertitis senectutem hanc miseriarum esse veteranam, processionemque ætatis ærumnarum stipendia, et scylleo quodam usu circumsonari nos quotidianis naufragiis, lundi fluctibus, in scopulis habitaculis degere, et in his delectari, sicut illud non tam æternum animal, quam immortale malum? Ergo et isti Cain longævitas indulta, vindicta est; eo quod vixit in metu, et prolixum spatium multo cucurrit et infructuoso **223** labore, qua pœna nihil gravius quam ut quis ipse sibi majorum causa pœnarum sit. Vide igitur quam perpetua vita justorum, et nulla sit improborum? Justus sanguis clamat et mortui, vita autem peccatoris absconditur.

38. Tertium est, quoniam cum parricidium esset admissum, hoc est scelerum principatus, ubi peccatum obrepit, statim et lex divinæ mansuetudinis prorogari debuit; ne si continuo vindictum esset in reum, homines quoque in vindicando (73) nullam patientiam moderationemque servarent, sed statim reos supplicio darent. Divinæ autem sententiæ providentia hujusmodi est, ut magnanimitatem et patientiam doceret iudices; ne quis præpropere raperetur studio vindictæ, et ipsa deliberationis immaturitate puniret innoxium, aut pœnam acerbaret irati (74); nec tamen penitus inultum esse pateretur in eo qui nullam pœnitentiam sceleris induisset. **224** Repulit enim eum a facie sua, et a parentibus abdicatum separatæ habitationis quodam relegavit exilio; eo quod ab humana mansuetudine transisset ad sævitiam bestiarum. Verumtamen non homicidio voluit homicidam vindicari, qui mavult peccatoris correctionem, quam mortem. Unde in Lamech septuagies septies vindicatur; quia gravior culpa ejus est, qui nec post damnationem se correxit alterius.

duo, *acerbaret ingrati*: Alii tres, *acerraret irati*: quid si cum Latino legas, *errati*? Rursus hoc ipso loco edit. Am. atque Era. cum mss. Flor., Div. et Laud., *nec tamen penitus indultum esse*. Gill. ac Rom. cum Vat., *inultum esse*.

Cain impetu quodam improvido ante peccaverat : A interimere eum, qui usque ad naturalem terminum mortis suæ agendæ habebat spatium pœnitentiæ. Excusare posset quod se redemisset vel serâ actione pœnitentiæ, nisi eum præmatura pœna rapuisset.

225 IN LIBRUM DE NOE ET ARCA ADMONITIO.

Etsi dubitari non possit quin liber *De Noe et Arca*, vel potius, uti citatur ab Augustino (*Cont. Jul., Pelag.*, l. II, c. 2, et l. IV, *Cont. duas epist. Pel.* c. 11), et in codice Corbeiensi nuncupatur, *De Arca Noe*, Ambrosio sit ascribendus; affirmari tamen nequaquam potest eum ad nostram ætatem integrum ac plane incorruptum pervenisse. Lacunis siquidem et frequentioribus et manifestioribus interscinditur, quam ut de temporis in eundem injuria queri, vel incredibilem scriptorum oscitantiam accusare non liceat. Enimvero ut hic ejusmodi omissionum, quæ suis quæque locis indicabuntur, omnia exempla non proferamus, evidentem sane ac enormem ἀνακλουθίαν deprehendere est in illis cap. 25, verbis : *Sed si quis epulas fortiores sibi exhibere non possit, hujusmodi tamen habeat passiones quæ non noceant, sed delectent. Ideo in principio S. Moyses informavit nos atque instruxit de insufflatione animæ, ut non laberemur opinionibus diversis philosophorum, etc.* Quæ hic, amabo, sensus cohærentia et consequutio? Sed planum fiet caput ab initio perlegenti non modo illum e Genesi versum : *Verumtamen carnem in sanguine animæ non comedetis* (*Gen.* IX, 5), prætermisum esse : at ea quoque desiderari omnia, quibus hæc eadem verba sanctus doctor explicuerat, et unde collegerat in hunc modum : *Ideo in principio, etc.* Constat igitur Ambrosianum hoc opus mutilum esse; nec proinde mirum, si quæ inde non semel laudavit Augustinus (*loc. citat.*) illic jam amplius non reperiantur. Dolendum sane optimos quosque manuscriptorum excidisse, ac nos non nisi in vitiosos incidisse ac fœde corruptos. Nihilominus tamen eorum quos nancisci nobis contigit, ac potissimum Corbeiensis, Longipontini ac Vaticanorum beneficio non paucis nec levibus nævis qui in editiones irrepserant, abstersis, lucubrationem hanc multo emendatiorē exhibemus.

Hoc in opere universim quidem Ambrosii concilium fuit *Noe sancti vitam, mores gesta et mentis altitudinem* (cap. I, n. 1) describere : sed tamen præcipua ejus cura in Arcæ constructione ac generali Diluvio explicandis collocata est. Singulas sacræ hujus historiæ partes diligenter expendit, indeque sensum cum litteralem, tum spiritalem sive, ut ipse loquitur, altiorem exprimere omni industria adnititur, ut non temere aliam ejus commentationem reperias, ubi majori studio in utrumque illum sensum scrutandum eruendumque incubuerit. Illic etiam aliorum identidem opiniones non sine multa eruditione in medium profert; si quid tamen ipsi in mentem veniat quod videatur anteposendum, illud candide ac sine ullo supercilio proponit.

Quod ad Philonis scripta, tametsi eum de Arca Noe atque Diluvio scripsisse, cum de aliis historiæ patriarchæ ejusdem partibus tractatus ediderit, non videatur a fide alienum; utrum tamen revera sanctus antistes aliquem hujus auctoris de hoc ipso argumento librum, quem imitaretur, habuerit, divinare non possumus. Illud tantummodo licet affirmare, nonnulla quæ ex Philionanis libris *De Agricultura*, et sequentibus delibata fuerint, in hoc tractatu deprehendi.

Exstant similiter in eo quædam quasi vestigia concionum (cap. I, 13, 19); at non satis clara illa quidem, ut eundem e sermonibus ad populum habitis esse compositum pro re comperta asseveremus : minime tamen dubium est pium doctorem quo tempore huic lucubrationi operam dabat, sæpenumero in fidelium cœtu verba fecisse. Nunquam enim ille commisisset ut solatia sua Ecclesiæ sibi a Christo demendatæ tum deessent, cum maxime necessaria videbantur. Erant scilicet luctuosissima ea tempora, quippe quæ ipsum coegerint statim ab exordio hujus operis erumpere in hæc verba : *Pudet filiis supervivere, tædet cum tot adversa audiamus charissimorum, lucem hanc carpere : ipsarum Ecclesiarum diversos fluctus tempestatesque vel præsentis subire, vel animo recipere, quis tam fortis, ut patienter ferat?*

Porro illa difficiliorum temporum mentio nobis quodammodo facem præfert, cujus ope hujus scriptionis ætatem detegamus. Non deerunt forsitan qui putent non alia tempora hoc loco intelligenda, quam ea quibus, occiso Gratiano, fugatoque Valentiniano ac Justina, Ariana muliere, orthodoxis omnibus, ipsique imprimis Ambrosio inimicissima, quæ non ita pridem in Mediolanensem Ecclesiam impotentia muliebri perbacchata fuerat, Maximus tyrannus totam invasit Italiam. Cui opinioni et illud accedet subsidium, quod cum damna illa non nisi anno 387 evenerint, nihil prohibere poterit, quin commentationem hanc alii libri *de Patriarchis* proxime secuti sint. Illos quippe iisdem a se fuisse subjunctos Ambrosius in priori libro de Abraham videtur innuere, ubi sic præfatur : *Quoniam per ordinem hujus quoque pa-*